

A 171

A PATR'A PROGRAMA

A

GIMNASIULUI CU I-V CLASSI ROMANU

de religiunea ortodocsa orientale in Brasiovu

pe an. scol. 186²₃.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

pe langa care s'afila

patru classi normali de fetiori si atatea de fete,
din acestea in IV-a se invatia si lucrulu de mana.

Sibiu

In tipografi'a diecesana,

1863.

A PATR'A PROGRAMA

A

GIMNASIULUI CU I-V CLASSI ROMANU

de religiunea ortodocsa orientale in Brasiovu

pe an. scol. 186²₃.

pe langa care s'afra

**patru classi normali de fetiori si atatea de fete,
din acestea in IV-a se invatia si lucrulu de mana.**

redigéta

BCU Cluj / Central University Library Cluj
de

G. J. Munteanu

Directoru si profesoru la Gimnasiu.

CUPRINSULU:

- I. Dacii si resbelele lui Traianu in Daci'a de Dr. I. Mesiota.
II. Sciri scolastice de G. J. Munteanu.

Sibiu

In tipografi'a diecesana,

1863.

ERDELYI MUZEUM
KÖNYVTÁRA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dacii si resbelele lui Traianu in Dacia

**Comentariu la unele locuri din Dione Cassiu
de Dr. I. Mesiotă.**

Este de comunu cunoscutu că orice evenimentu memorabile din timpurile trecute deca s'a pastratu posteritatii, s'a conservatu seu prin comunicatiune orale, seu prin impartasiri scripturistice; dintre care cum urmèza din natur'a lucrului cea din tãiu mai in tôte casurile este nesecura si dubia, pe candu despre modulu de comunicatiune din urma se crede mai multu seu mai pucinu, că reproduce faptulul asia, cum s'a intemplat in adevèru. Dara si acèsta impartasire scripturistica a fapteloru din timpurile trecute seu mai bine dicendu si acèste fontani ale Istoriei nu trebuie luate si nece nu se iau nece odata de a dreptulu de deplinu adevèrate si reproductoare sincere a evenimenteloru trecute, ci mai intaiu se supunu la o critica fòrte rigurosa si stricta. Si acèsta cu tóta dreptatea! Caci cine este omulu acela, care sa refereze despre intemplantul trecutulu, in deosebitele parti ale lumii seu chiaru si numai in o singura tièra, curatu si fara scalciaturi seu celu pucinu fara subiectivitate? Nece unulu; si cu atata mai pucinu, deca acela scrie despre fapte intemplate dieci seu sute de ani inaintea sa. Cate imprejurari nu punu pedeci chiaru si celei mai bune vointie de a enarà adevèrat'a stare a lucrurilor! Asia dara tôte evenimentele istorice a le trecutulu si tôte invetiaturele practice ce se potu trage din acelea sunt perdate pentru posteritate de òre ce sunt ne secure? Acèst'a spre celu mai mare avantajiu alu omenimei nu o va putea afirmà nemine; caci spiritulu omului prin agerimea sa cumpanindu deosebitele jurstari, sub care s'a intemplatu ceva, cu intemplantul insusi, pòte decido mai cu securitate, deca acèst'a a fostu posibilu asia cum ni se istoriseste seu nu. Afara de acèst'a ne inlesneste descoperirea adevèrulu si acca imprejurare, că despre un'a si aceiasi fapta

séu siru de fapte au scrisu mai multi istorici, si compararea acestora între sine, a modului scrierei lor si a altor multe acidentie ne scotu usioru la lumina. Fericitu dara tempulu acela, care a produsu mai multi istorici capaci si fora patina, caci evenimentele lui se tradau posteritatii multiamitóre, catu se póte de adeverate. Dara durere cà de multeori tempurile cele mai momentóse au avutu pucini séu pré pucini istorici demni de credintia si de tempulu descriu de ei. La acestia posteritatea trebuie sa intrebuintiedie cea mai mare cercuspectiune la primirea scirilor lor, sa cercetedie cu de a menuntulu viati'a, caracterulu si tóta natur'a acelora istorici si imprejurarile, sub care au vetiutu.

Atare tempu nefericitu pentru Istoria a fostu si tempulu celu mai fericitu alu imperiului romanu sub cesari, caci acesta este fórté lipsitu de scriitori istorici demni de unu Nerva, Traianu, Adrianu etc. Pe cand republic'a romana, si are istorici sei renumiti, cum este oratoriculu T. Liviu si pragmaticulu Sallustiu, éro Cesarii dela Augustu pona la Domitianu inclusive pe celu mai mare istoricu romanu pe Tacitu — perioda de la Domitianu incolo si anume faptele si evenimentele de sub domnirea lui Traianu si a urmatoriloru sei se afla numai ici si colo mentionate de cotra verunu scriitoriu mediocru. Durere, cà promisiunea lui Tacitu, cà v'a descrie intr'unu opu deosebitu evenimentele din tempurile cele fericite de sub Nerva si Traianu nu s'a adusu in deplinire, séu cà opulu acest'a s'a perdutu. Asemenea s'a perdutu si cartea aceia, in care Dione Cassiu a descriu espresu numai viati'a lui Traianu. Si pare cà a fostu o fatalitate, ca mai totu ce s'a scrisu, dupa cum aflamu citatu la unii scriitori, despre acestu imperatu s'a ingropatu in ruinele anticitatii. Ne a mai ramasu pentru aceste tempuri atatu de momentóse mai cu sama pentru noi Rumanii din vechi'a Dacia mai completu numai Istori'a lui Dione Cassiu dela inceputulu Romei pana pe la inceputulu secolului alu treilea d. Cr. — si anca si acést'a la unele locuri si anume, unde se istorisescu faptele lui Traianu, numai in escerptele lui Xiphilinu. Pe langa acést'a mai aflamu sciri scurte despre viati'a si resbelele lui Traianu

in Germani'a, Daci'a, Parti'a etc. si la cativa alti scriitori mai tardii.

De ore ce dara Dione Cassiu ne da cele mai multe sciri despre acestu imperatu mare romanu este necesariu, ca sa cercetamu cu de a menuntulu, in catu sunt adeverate séu schimonosite acelea, ce scrie elu despre Traianu. — Disertatiunea acést'a scurta n'are altu ceva de scopu, decatu a incercá unu micu comentariu, nu la intrég'a biografia a acestui imperatu, cum seafia la istoriculu suscitatu, ci numai la locurile acelea, care amintescu despre Daci'a, Daci si resbelele lui Traianu in contra acestora; unu micu comentariu, dicu, si o modesta critica sustienuta si basata pe considerarea imprejurariloru si a altoru scriitori vechi si noui, cari anca scriu despre acestu poporu, aceste resbele si acestu barbatu mare.

Poporulu cunoscutu Greciloru si Romaniloru sub numele de „*Δαχοι*“ si „Daci“ se tiene, dupa cum spunu istoricii cei vechi, de gintea cea mare a Traciloru, despre care Erodotu 1) dice, ca pe lunga Indi este cea mai mare ginte din tota lumea („*Ἐθνὸς μέγιστόν ἐστι μετὰ γ' Ἰνδοῦς πάντων ἀνθρώπων*“). Ero scriitorii greci si romani din tempulu Cesariloru cei mai multi facu pe acesti Daci identici cu Getii. Intre altii Dione Cassiu 2) astu felu se esprima despre ei: „Eu 'inumescu Daci (*Δαχὸς δὲ αὐτοὺς προσαγορεύω*), pentru ca ei insusi 'si dau numele acesta si pentru ca si Romanii 'i numescu asia, de si sciu bine, ca unii Greci, pe dreptu séu ne dreptu nu sciu, 'i numescu Geti. Dara eu sciu acea, ca Getii locuescu dincolo de muntele Hemu, i. e. intre Dunare si Hemu.“ Totu acestu autoru in altu locu 3) vorbindu de Augustu dice in unu modu fórte nedecis; „ca Dacii locuiau de ambele tiermuri ale Dunarei si ca

1) V. 3.

2) LXVII. 6.

3) LI. 22.

4) IV. 2.

din cõce de Dunare se estindu pona in tienutul Mesiloru si de acea se numescu si Mesi ero din colo de riu, ad. pe partea nordica a Dunarei, portu numele de Daci, Geti si Traci si sunt din ginteã Daciloru, cari au locuitu odata inprejurulu muntelui Rodopu.“ Pliniu in Istori'a naturale 4) anca nu face deosebire intre Daci si Geti ei dice cã tierile de pe lunga Dunarea de josu au fostu locuite de varie popõre: parte Geti, pe care Romanii 'i numescu Daci, parte de Sarmati etc., „Variae gentes littori Danubii apposita tenuere alias Getae, Daci Romanis dicti, alias Sarmatae etc. Ero Iustinu 5) numeste pe Daci urmatorii Getiloru (Getarum suboles).

Din aceste citatiuni se vede cã anca de pe la inceputulu erei crestine nu se mai scia de securu, in ce relatiuni au statu Dacii cu Getii, si de atuncea pana in zilele nõstre s'a intrebuintiatu fõrte desu numele de Geti pentru Daci si viceversa. Ansa dupa scirile ce le avemu de la autorii vechi grecesti despre aceste doue popõre si despre locurile, care le au locuitu in diferite tempuri, se pare mai probabile cumea Dacii, de si se tineau de ginteã Getiloru, totusi au formatu unu poporu deosebitu. Daci sunt de buna sama aceia, pe care Erodotu si Tucidide 'i numescu *Δάαι* si *Δάοι* si totu din acestu poporu erau si *Σάαι* de care Strabone dice, cã locuiau pe tempulu sãu in nordnostulu Asiei si pe care elu si alti scriitori greci 'i numera intre Sciti. Probabile e si acea, cã poporulu pe care Virgiliu 6) 'lu uumeste „indomiti Daae“ anca e o ramura a Daciloru. —

O parte din acesti Daci impreuna cu Getii emigrã anca inainte de secolulu alu 6-a a. Cr. din Asi'a in Europ'a si ocupã tinutul de la Dunarea de josu, caci Erodotu 7) aminteste pe Geti, cu cari erau si Dacii, cã locuitori ai siesului dintre muntele Emu si Dunare. Aci 'i aflã si Darius, regele Persiloru, la speditiunea sa prin Traci'a. Ba si pe tempulu istoricului Tucidide 8) Getii si Dacii locuiau ace-

5) XXXII. 3.

6) Aen. VIII. 728.

7) IV. 93.

8) II. 27. 96.

ste locuri. Dara curendu dupa acést'a, de securu înainte de 332 a. Cr., i. e. înainte de domnirea lui Alesandru celu mare, Dacii s'au despartitu de Geti si au trecutu peste Dunare spre nordu; caci acestu rege puternicu alu Macedoniei in speditiunea sa cotra Dunare a aflatu Daci, pe cari ansa Arrianu 9) 'i identifica cu Getii, si pe tiermurile stangu alu acestui riu. De atunci incóce Dacii s'au intinsu prin tinutele, care jacu spre nordu si vestu de la Dunarea de josu, éro Getii s'au trasu mai spre ostu si sudu ad. spre marea négra si in teritoriulu loru de mai nainte intre Dunare si Emu. De unde ne putemu esplicá si imprejurárea aceia cá Getii au fostu mai cunoscuti scriitoriloru greci de catu Dacii cari locuiau mai departe de ei. Si Romanii au inceputu a cunóste mai intaiu pe Geti, precum vedemu si din Ovidiu, care in mai multe epistole din Pontu ne spune, ca Getii locuiau lunga pontulu eusinu. Éro Strabone 10) dice apriatu cá Getii locuescu pe lunga marea négra in ostu, éro Dacii spre Germani'a si fontan'a Istrului; cea ce se afirméza si de Stefanu Bizantiuulu la cuventulu Dakia.

Asia dara Dacii s'au despartitu de Geti anca in secolulu alu 4-lea a. Cr. si au trecutu peste Istru spre nordu in teritoriulu Scitiloru; de unde urméza cá séu Dacii au respinsu pe acestu poporu cu puterea armeloru mai spre nordu, séu cá Scitii s'au retrasu de buna voia. Dara este mai probabile, cá ambele popóre s'au invoitu între sine pe cale pacinica, caci pe tempulu lui Filipu regele Macedoniei, aflamu pe Daci aliati cu Scitii in contr'a inamicului comune. 11) Éro candu a intreprinsu Alesandru celu mare speditiunea in contr'a Getiloru dela sudulu Dunarei au trecutu de buna sama si din acestia multi peste Dunare la Dacii, care 'i primira ca pe consangeniulu loru. 12)

Pre la 276 a. Cr. candu navalira Galii sub infricosiutulu loru Brennu in Macedoni'a fura batuti cruntu si Getii si

9) De exped. Alex. I. 3.

10) VII. p. 240.

11) v. Diodoru Sic. II. 43. Iustinu IX. 2.

12) Arrianu de exped. Alex. I. 4.

cu densi: fora dubiu si Daci, cari de si locuiau la nordu Dunarei totusi treceau desu acestu riu spre a face dehradari. 14)

Dromihete, care insiala pe Lisimacu regele Macedoniei (a domnitu dela 284—281 a. Cr.) trecendu Dunarea prin aceia, ca fugi dinaintea lui si 'lu conduse intr'unu locu vasiposu, unde 'lu batu si prinse 13) a fostu de buna sama regele Daciloru si Getiloru aliatu si nu cum dice Diodoru I. c. regele Traciloru; o eroe comisa fora dubiu din afinitatea intre Traci si Geti. Caci cum a potutu Dromihete ca rege alu Traciloru sa porte resbelu cu Lisimacu pe tiermurele nordieu alu Dunarei?

De acuma Istori'a unu tempu indelungatu numai aminteste nimica despre Geti si Daci, dintre cari aceia se retrasera spre nordu-ostu, ero acestia spre nordu-vestu in locuintiele, care le castigasera mai nainte si care se intindeau pana la marginele Germaniei.

Pe la anulu 100 a. Cr. seu catra finitulu republicei romane Dacii ero devinu poporu cunoscutu si desu numitu cu deosehire de scriitorii Istoriei romane, pe candu numele de Geti cu incetulu cu incetulu se face totu mai neusitatu. Aceia vinu pe tempulu acest'a in atingere de aproape cu Romanii, cari facusera din Macedoni'a provintia romana, prin incursiuni si dese dehradari facute pe tiermurele dreptu alu Dunarei. — Celu dintaiu duce romanu, care a strabatutu pana la Dunarea de josu, a fostu Caiu scriboniu Curione, consulu in anulu 75 a. Cr.; acest'a ansa n'a trecutulu peste Dunare. 15) Ero pe tempulu lui Iuliu Cesare era rege alu Daciloru Boerebiste care supusese domniei sale mai multe cete de Geti si devenise asia de puternicu in catu trecea sumetiun Dunarea si dehradá Traci'a si Macedoni'a pana la Illiri'a. 16) De acea Iuliu Cesare avea de gandu sa

13) v. Diodoru Sic. de virt. XXI si Pausania. I. 95.

14) Iustinu XXV. I.

15) v. Entrop. VI. 2. si Sest. Ruf. c. 7.

16) Strabo VII. p. 240.

intreprindă o expediție în contra lor, dară moartea lui cea neașteptată și prematură nimicî efectuîrea acestui planu. 17) Acuma erumperea rebelului alu doilea civile făcî pe Romani se uite cătu va țempu pe Daci. Cu tôte acestea Octavianu Augustu înainte de rebelulu celu din urma cu Antoniu merse cu rebelu în contra Getiloru, dară ranitu fiindu la impresurarea cetății Sitovia, pe țermurele dreptu alu Dunării, se întôrse la Rom'a, incredintîndu continuarea acestei întreprinderi lui Marcu Statiliu Tauru. 18)

Dară intrăcea între Daci anca se escasera certe înterne, căci Boerebiste fu omorîtu și imperiulu împartîtu între următorii sei. Astufelu slabîtu Dacii fură batûti de Romani și respînsi înapoi peste Dunare. Ansa cu tôte acestea ei cu atatu mai pucînu erau aplecați a șiedé liniștîti în pământulu ocupatu de ei și a teme armele romane, cu cătu șpérau mai multu în ajutorulu Germaniloru, vecîni lor și inemîcii Romaniloru. 19) Ba din contra, de câte ori li se da ocașione favorabile ei treceau peste Dunare și predau provinci'a romana Mesîa, așia în cătu pe țempulu imperatului Domitianu (a domnîtu de la 81—96 d. Cr.) insolentîa acestorû barbari numai era de suferîtu.

Pe țempulu acesta imperiulu Daciloru se marginea în vestu cu Thisa (Tibiscus), căci pe la mediloculu secolului primu d. Cr. îi respînsé Iazigii mai șpre ostu delă marginele Germaniei, precum marturiséște Pliniu 20). „Campos et plana Iazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsî ab his Daci ad P'athissum (Prutu) flumen tenent. Prius enim Germanis confines secundum Istrum protendebantur.“ Éro în nordu Daci'a se marginea de Carpați (Carpates mons), în ostu de Prutu și în sudu de Dunare. 21) Și totu acestea au fostu marginele Daciei și candu a întreprînsu Traianu expedițiunile da-

17) Sueton. in Iul. Caes.

18) v. Dio Cass. LI. 22. și Ap. p. unde reb. illir. XXIII

19) Strato VII. p. 212.

20) IV. 2.

21) Strabo l. c.

cice. Ansa culcusiulu adevratu alu Daciloru a fostu Transilvani'a. —

Intreupemu aci cursulu Istoriei spre a intretiese pucine notitie despre viati'a interna, moravurile si institutiunile acestui poporu. In privinti'a limbei, ce o vorbeau Dacii, aflamu la scriitori vechi sciri secure fórte pucine. Intre altii Strabone dice, cà Dacii vorbeau aceiasi limba cu Getii si cà acestia se serveau totu de o limba cu Traci. De unde aru urmá cà limb'a dacica a fostu rudita cu cea grecésca, de óre ce Tracii trecu la cei mai multi istorici de o ramura a ginteii cei mare a Pelasgiloru.

Totu acést'a amu puté deduce si din inscriptiunile grecesti aflate pe numi dacici, precum si din multe institutiuni, cu deosebirie religionare a le Daciloru. Ansa pe de alta parte unii invetiati germani si italieni si anume autoritati insemnate pe terenulu istoricu, cum este renumitulu istoricu Niebuhr in scrierile sale istorico-filogice, limbistulu celu mare Iacob Grimm 22) si anticistulu italianu Fabretti in opulu séu intitulatu: „De columna Traiani“ se silescu a demustrá prin argumente filologice si istorice, cà Dacii se tinu de gintea germana. Intre altele se servescu acesti autori de unu locu in geografulu Ptolemeu, 23) care dice de insul'a Scandi'a: „Κατέχουσι αὐτῆς τὰ μὲν μεσημβρινὰ Γοῦται καὶ Δαυκίονες“ a d. partea meridionale a acestei insule o locuescu Gute si Daukioni, pe cari ei apoi 'i identifica cu Getii si Dacii nostri adaogendu, cà acestia numai si'aru fi schimbatu locuintiele, si in adeveru in totu decursulu evului mediu numele Daci si Dacia a fostu identificu cu Dani si Dania, éro Getii in tempulu acesta trecu de protoparentii Gotiloru. — Se afla éro alti scriitori, intre cari, cum mi se pare este si D. Cogalniceanu in cartea sa: „Histoire de la Valachie, de Moldavie et de Valaques transdanubiens,“ cari sunt de opiniune, cà Dacii se tinu de gintea slavica.

22) Ueber Jornandes.

23) II. 11 35.

A decide această chestiune într-unu modu securu si multiamitoriu se cere unu studiu adencu in Istori'a si limb'a popóreloru vechi si noue si o critica de unu barbatu inbatranitu pe campulu sciintieloru filologico istorice. Atata se pôte dice cu securitate, că Dacii se numera între popórele indogermane.

Mai incolo aflămu despre Geti si Daci in privinti'a relatiunilor lor interne urmatóarele sciri: Tucidide ne spune, că Getii purtau vestminte asemenea Scitiloru; éro Erodotu numesce pe Geti si Mela Pomponiu pe Daci unu poporu fórte resboinicu si totudeauna parati, ca să'si jertfésca si viati'a pentru rege si patria.

Éro despre religiunea si viati'a casnica a Getiloru ne istoriscesc Strabone in cartea a VII-ea, că erau adoratori zelosi ai dieiloru, că aveau femei, care profetiau fiitoriulu, că se retineau de la beutur'a vinului si că traiau peste totu fórte simplu. In unele din aceste puncte Getii se potrivescu cu Germanii cei vechi, cum 'i descrie Tacitu in „Germania.“ Dara totu acestu Strabone in altu locu totu despre acesti Geti dice că traiau in poligamia si in desfranari. De unde se pôte deduce, că geografulu nostru vorbesce in deosebitele locuri de doue ramuri deosebite ale aceluiasi poporu si adeca in unu locu de Geti si in altulu de Daci, cari se deosebeau in modulu de viatia unulu de altulu. Care din aceste doua locuri ale lui Strabone se reduce la Geti si care la Daci, nu se pôte decide cu acuratetia, ansa este mai probabile, că Dacii, cari locuiau mai departe de gur'a Dunarei si erau despartiti de popórele asiaticce prin munti si riuri, 'si au pastratu institutiunile lor originale si simple, pecandu Getii, cari locuiau imprejurulu marii negre, primira multe obiceiuri de moliciune de la orientali. — Dara sa trecemu éro la Istori'a política a Daciloru, ansa mai intaiu sa recapitulămu cele dise pona acum si cele ce se potu deduce din acestea:

Dacii, de si erau de o semintia cu Getii, totusi au formatu unu poporu deosebitu, au avutu dela inceputu numele lor propriu, au trecut inainte de domnirea lui Alesandru celu mare peste Dunare, s'au invertitu prin

ținutele acelea, care mai târziu s'au numit după densi Dacia, s'au întorsu anșa adesea în locurile lor vechi, pona le au pus stavila puternică României, în fine ei au fost totdeauna în relații amicabile cu conșingeni lor, cu Geții, cari locuiau partea cea mai mare pe ținuturile dreptu alu Dunării și prin prejurulu mării negre.

Pe timpul lui Domitianu, pe care cu cea mai mare consecință l'amu puté numi Nerone alu doilea atatu pentru sumetia lui cea ridicolă, catu și pentru crudimele și tiraniile lui, pe timpul acesta, dicu, Dacii aveau unu rege, care a facutu, ca numele poporului dacicu să devină neuitaveru Romanilor și posterității. Acest'a a fostu reșmitulu Decebalu (*Δεκεβέλιος*, Dacorum Baal, Dacorum rex). Elu alesu fiindu de antecesorulu său Duras numai pentru însușirile lui cele eminenti ca ostasiu, generalu și barbatu cu tactu politicu, 24) îndată ce fu denumit de rege, începă de nou a trece cu Dacii sei peste Dunare și a face incursiuni în provinciile romane, cu deosebire în Mesi'a, unde depredă și pustiă totu, ce 'i venea înainte. Pentru ca să pună ôrecare stavila acestoru pustiiri, dară mai multu ca să se pôta întôrce cu triumfu la Rom'a, Domitianu s'a decisu, ca să întreprindă o expedițiune în contra acestui turburatoriu de pace. Acest'a o aflăm descrișă mai pe largu la Dione Cassiu în cartea 67. capu 6. 7. 8. 9 și 10. Anșa acestu istoricu, său mai bine dicendu epitomatorulu său Xifilinu (caci stimu, că o parte din Istori'a lui Cassiu s'a perdutu și noi posedem numai excerptele lui Xifilinu) aci ca și în multe alte locuri ne dă numai unele detaiuri mai puțin momentose din acestu reșbelu romano-dacicu, êro nu unu siru cronologicu de fapte. — Să vedem dară cuprinsulu capetelor susatinse din Dione: Domitianu conduce în persôna legiunile în Mesi'a, dară remane în o cetate a acestei provincii, dându-se la desfrânările și ocupațiunile

24) v. Dio Cass. LXVII. 6.

sale îndatinate și incredintându conducerea rebelului generalilor săi. Cu toate acestea ori ce avantajiu castigau acestia asupra inamicului, elu și 'lu atribuesce siesi, éro nenorocirile, care de multe ori nu erau decatu efectulu comandatiunilor sale 'lu imputa cu asprime acelora (capu 6). — Aci epitomatorulu ne arunca numai cateva trasuri din caracterulu lui Domitianu, care și asia este in destulu cunoscutu; éro ce e mai de lipsa nu ne spune, că adeca cine a fostu generalii lui in această speditiune și care a fostu rezultatulu rebelului?

Numai in cartea următoare 68, capu 9, unde istorisesc despre ocuparea castrelor dacice dinaintea Sarmizegetusei prin Traianu, amintesc despre Fuscu, comandantele legiunilor romane sub Domitianu, care in rebelu cu Dacii a perdutu unele stindarde romane (vulturi). — In capu 7. cartea 67 Xifilinu ne spune mai incolo, că Domitianu, pe candu comandantii săi purtau rebelu cu Dacii, a pornitu in contra Quadilor și Marcomanilor, fiindu că acestia nu 'i aru fi datu ajutorulu cerutu in contra lui Decebalu; dara invinsu de acestia a tramisu indatu legatii la regele Daciloru, ca să'i ofereze pacea, care mai nainte 'i o denegase mai de multe ori. Acesta, ca unu barbatu cercuspectu ce erá, primi cu brăciile deschise pacea oferita și tramise și elu indatu pe omulu seu de incredere, pe Diegis, cu suita, ca sa predea lui Domitianu cativa prizonieri romani și unu numeru micu de arme. Éro Domitianu privinduse ca invingatoriulu Daciloru a tramisu pe legatii acestora la Rom'a in senatu și s'a intorsu și elu cu triumfu in capitala imperiului, dara pe de alta parte a trebuitu sa plătesca lui Decebalu o suma mare de bani ca tribut, sa 'i dee unu numeru insemnatu de artisti romani și să'i promita și pe fiitoriu daruri mari de bani din cas'a sa propria 25). Următoarele doua capete din Dione cuprindu descrierea jocurilor și ospetielor, care le a datu imperatulu poporulu ca unu apendice la triumfulu seu repurtatu pentru faptele cele res-

boinice in contra inemicului! Cu acestea istoriculu nostru s'aru paré cã incheia descrierea espeditiuni cei rusinatóre a lui Domitianu, dara in capetulu alu 10-lea alu aceiasi carti se întórce pe neasteptate la resbelulu dacicu si in cepe cu urmatórele cuvinte:

„*Εν δὲ τῷ Δακικῷ πολέμῳ καὶ τὰδε συνεκόρησεν ἀξιόλογα* etc. („Èro in resbelulu dacicu s'a intemplatu si urmatórele demne de mentionatu“) si istorisesce, cã Iulianu, caruia Domitianu 'i incredintiase purtarea resbelului, sciindu sa esciteze curajulu soldatiloru, a batutu pe inemicu la Tapae, cã Vezinos, subcomandantele lui Decebalu, numai printr'o insialaciune fina a potutu scapá, si cã chiaru Decebalu a-lungatu de Romani pana la capital'a sa numai prin tactic'a sa cea ingeniósã a potutu impedecá pe acestia ca sa nu intre in Sarmizegetus'a. — Acest'a este pe scurtu descrierea, ce o aflãmu in Dione Cassiu despre espeditiunea lui Domitianu in contra Daciloru. Din episod'a anesata la capu 10 Franke in cartea sa „Geschichte Traians seiner Zeitgenossen“ p. 82 presupune, cã Domitianu a incheiatu odata pace cu Dacii la anulu 90 d. Cr. ansa in anulu urmatoriu resbelulu dacicu a eruptu de nou si referesce cele istorisite la Dione in capu 10 la acestu alu doulea resbelu, fora sa amintésca macaru cu unu cuventu causele si urmarile acestuia. Manert din contra in opuscululu seu „Res Traiani ad Danubium gestae“ p. 12 nu recunósce decatu numai unu resbelu dacicu sub Domitianu si inoréza cu totulu episod'a din capu 10 a lui Cassiu.

O neconsecintia se afla fora nece unu dubiu in sirulu evenimenteloru resbelului romano-dacicu, cum 'lu descrie desu numitululu autoru. Caci este neprobabile, cá dupa ce s'a incheiatu odata pace intre Decebalu si Domitianu la anulu 90 d. Cr. sa se fi inceputu resbelu de nou; caci nece Suetoniu 26) nu amintesce nemica despre Iulianu si invingerile lui asupra Daciloru, ci dice numai: „In Dacos duas

26) Domitianu c. IV.

(sc. expeditiones suscepit Domitianus) primam Oppio Sabino consulari oppresso, secundam Cornelio Fusco praefecto cohortium praetorianorum, cui belli summam commiserat. De Cattis Dacisque post varia proelia duplicem triumphum egit, "nece Eutropiu, 27) care dice: „Et a Dacis Appius Sabinus consularis et Cornelius Fuscus praef. praet. cum magnis exercitibus occisi sunt.“ Ba ce e mai multu, deca Iulianu dopa incheierea pacii dela 90 aru fi purtatu unu resbelu atatu de fericitu in contra Daciloru, Domitianu de buna sama ar fi calcatu Condiitiunile de pace, la care fusese constrinsu unu anu mai nainte, dara scinu, ca tributulu acordatu s'a datu lui Decebalu pana la suirea pe tronul a lui Traianu, ba anca si de la acest'a fu cerutu. Dara si Dione aru fi espusu caus'a, pentru care s'a inceputu resbelulu de nou.

Asiadara Xifilinu in zelulu seu de a escerpa a citatu si faptele lui Iulianu numai ca o episoda din resbelulu dacicu inainte de pacea dela 90; fireste ca locul acestei episoade aru fi fostu in capu 6. — Sirulu evenimentelor din resbelulu lui Domitianu cu Dacii se pare dara a fi fostu urmatoriulu: Decebalu intrandu cu cetele sale in Mesia, ca sa o predeze si dandu peste armata romana, pe care o comanda atunci consularulu Appiu Sabinu, ca guvernatoru alu provinciei Mesia, batu pe acestu in o batalia, in care Sabinu ensusi cadu si depreda apoi provinci'a. Acuma Domitianu se decise, sa marga in persoana in contra inamicului, ca sa si arate si in privinti'a acesta cualitatile sale cele eminenti (!) ansa ajungendu in Mesia se gandi altu felu si remanendu intr'o cetate a acestei provincie incredinti'a purtarea resbelului prefectului seu Corneliu Fescu, care intra in Dacia, pentru ca Dacii se intorsesera in patria, fora indoiala ca sa se descarce de predile facute; dara Fescu anca fu batutu si si perdu pe lunga unele stindarde romane si viati'a. Acuma Domitianu vedindu legiunele in Dacia fora comandante dadu comanda lui Iulianu (*ὁ γὰρ Ἰουλιανὸς*

boinică în contra inamicului! Cu acestea istoricul nostru s'aru paré că încheia descrierea expedițiunii cei rusinatóre a lui Domitianu, dara în capetulu alu 10-lea alu aceiasi carti se întórce pe neasteptate la resbelulu dacicu și în cepe cu urmátórele cuvinte:

„*Ἐν δὲ τῷ Δακικῷ πολέμῳ καὶ τὰδε συνεκόρησεν ἀξιόλογα* etc. („Éro în resbelulu dacicu s'a întemplatú și urmátórele demne de mentionatú“) și istorisescé, că Iulianu, caruia Domitianu 'i incredintiase purtarea resbelului, sciindu sa esciteze curajulu soldatiloru, a batutu pe inemicu la Tapae, că Vezinos, subcomandantele lui Decebalu, numai printr'o insialaciune fina a potutu scapá, și că chiaru Decebalu a lungatu de Romani pana la capital'a sa numai prin tactic'a sa cea ingeniósá a potutu impededá pe acestia ca sa nu între în Sarmizegetus'a. — Acest'a este pe scurtu descrierea, ce o aflámu în Dione Cassiu despre expedițiunea lui Domitianu în contra Daciloru. Din episod'a anesata la capu 10 Franke în cartea sa „Geschichte Traians seiner Zeitgenossen“ p. 82 presupune, că Domitianu a încheiatu odata pace cu Dacii la anulu 90 d. Cr. ansa în anulu urmatoriu resbelulu dacicu a eruptu de nou și referescé cele istorisite la Dione în capu 10 la acestu alu doulea resbelu, fora sa amintésca macaru cu unu cuventu causele și urmarile acestuia. Manert din contra în opuscululu seu „Res Traiani ad Danubium gestae“ p. 12 nu recunósce decatu numai unu resbelu dacicu sub Domitianu și inoréza cu totulu episod'a din capu 10 a lui Cassiu.

O neconsecintia se afla fora nece unu dubiu în sirulu evenimentelorú resbelului romano-dacicu, cum 'lu descrie desú numitulú autoru. Caci este neprobabile, că dupa ce s'a încheiatu odata pace între Decebalu și Domitianu la anulu 90 d. Cr. sa se fi începutu resbelu de nou; caci nece Suetoniu 26) nu amintescó nemica despre Iulianu și invingerile lui asupra Daciloru, ci dice numai: „In Dacos duas

26) Domitianu c. IV.

(sc. expeditiones suscepit Domitianus) primam Oppio Sabinio consulari oppresso, secundam Cornelio Fusco praefecto cohortium praetorianorum, cui belli summam commiserat. De Cattis Dacisque post varia proelia duplicem triumphum egit, "nece Eutropiu, 27) care dice: „Et a Dacis Appius Sabinus consularis et Cornelius Fuscus praef. praet. cum magnis exercitibus occisi sunt.“ Ba ce e mai multu, deca Iulianu dopa incheierea pacii dela 90 aru fi purtatu unu resbelu atatu de fericitu in contra Daciloru, Domitianu de buna sama ar fi calcatu Condiitiunile de pace, la care fusese constrinsu unu anu mai nainte, dara seinu, ca tributulu acordatu s'a datu lui Decebalu pana la suirea pe tronul a lui Traianu, ba anca si de la acest'a fu cerutu. Dara si Dione aru fi espusu caus'a, pentru care s'a inceputu resbelulu de nou.

Asiadara Xifilinu in zelulu seu de a escerpa a citatu si faptele lui Iulianu numai ca o episoda din resbelulu dacicu inainte de pacea dela 90; fireste ca locul acestei episoade aru fi fostu in capu 6. — Sirulu evenimentelor din resbelulu lui Domitianu cu Dacii se pare dara a fi fostu urmatoriulu: Decebalu intrandu cu cetele sale in Mesia, ca sa o predeze si dandu peste armat'a romana, pe care o comanda atunci consularulu Appiu Sabinu, ca guvernatoru alu provinciei Mesia, batu pe acestu in o batalia, in care Sabinu ensusi cadu si depreda apoi provinci'a. Acuma Domitianu se decise, sa marga in persoana in contra inamicului, ca sa si arate si in privinti'a acesta cualitatile sale cele eminenti (?!) ansa ajungendu in Mesia se gandi altu felu si remanendu intr'o cetate a acestei provincie incredintia purtarea resbelului prefectului seu Corneliu Fescu, care intra in Daci'a, pentru ca Dacii se intorsesera in patria, fora indoiala ca sa se descarce de predile facute; dara Fescu anca fu batutu si si perdu pe lunga unele stindarde romane si viati'a. Acuma Domitianu vedindu legiunele in Dacia fora comandante dadu comand'a lui Iulianu (*ὁ γὰρ Ιουλιανὸς*

ἐπιταχθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῷ πολέμῳ 28) și se duse singuru in contra Quadiloru și Marcomaniloru. Invinșu de acestia și vediendu că Iulianu, de și a batutu odata pe Daci, totuși nu pôte să cucerêscă capital'a loru și să puna asfelu fine reșbelului, ne mai putendu acceptá momentulu de a se întorce cu triumfu la Rom'a, a oferitu pacea, pe care Decebalu o primi din tóta anima de óre ce erá in strimțóre și slabitu (*δεινῶς γὰρ ἐτετάλαιπώρητο*) și de óre ce avea cea mai mare lipsa de a si readună poterile. Elu ansa știu să se folosêscă de slabiciunile lui Domitianu, ca să castige o pace precatu de favorabile pentru sine, pe atatu de rusinatóre pentru Romani. —

Asia dara tóte întreprinderile lui Domitianu in contra Daciloru, care dupa Eusebiu, cu cari se invoescu cei mai multi scriitori noui, au ținutu dela 86 pana la 90 d. Cr. nu numai că n'au eliberatu provinciile romane dela sudulu Dunării de incursiunile și depredările Daciloru, dara din contra a incurajatu pe acestia și mai multu, 'i a facutu. a cunosce tactic'a militară a Romaniloru și misieli'a și slabiciunile Domnitorului loru.

O norocire pentru Romani a fostu, că pacea cea rusinatóre n'a ținutu multu, căci Decebalu curendu dupa avea séu pentru că tributulu promis nu 'i se plătia la tempulu seu, séu din alte cause de nimica, dara mai cu sama pentru că cunoscea acuma starea cea tristă a imperiului romanu gubernatu de „unu prinde musce“ începă de nou a face incursiuni in provinciile romane, Mesia și Pannonia. Acésta calcare de pace din partea lui Decebalu n'a remasu nepedepsita de zeulu reșbunării, ma a datu causa la supunerea Daciei și nimicirea Daciloru. Caci murindu la 96 d. Cr. Domitianu a urmatu pe tronulu lumii Nerva și dupa unu anu și câteva luni imperatulu, sub care imperati'a romana a vietuitu tempulu seu de

auru, Traianu. Audiendu acuma Decebalu despre suirea lui Traianu pe tronul și schimbă că unu barbatu cercuspectu politic'a, caci strabatuse și la elu scirea despre faptele cele eroice, ce le facuse Traianu că consule in Germani'a, despre virtutea lui de imperatu și talentul de generalu, și de acea apromise, că pe fiitoriu va fi amicu și aliatu credinciosu Romanilor; dara totusi pretindea și dela noulu imperatu tributu de și 'lu numiá numai daru. Ansa Traianu nu se multumi nece decum cu promisiunile unui barbaru necredinciosu, ci curendu dupa suirea sá pe tronulu Cesariloru dechiará resbelu Daciloru pentru că sa stérgea pat'a acea rusinatóre, cu care patase Domitianu numele romanu pentru că sa 'si resbune de superbi'a și indrasnel'a barbariloru și că sa departeze pericolulu, ce amenintá imperiulu romanu.

Prim'a espeditiune a lui Traianu in contr'a Daciloru.

Unii voru sa scia, că acésta speditiune s'a inceputu in tómn'a anului 100 d. Cr. (U. c. 853) pe candu erá Traianu pentru a trea óra și M. Corneliu Frontone asemenea pentru a trea óra, consuli, și dreptu argumentu se citéza doui numi (v. Occone p. 197 și Mediobarbu p. 149) cu urmatóreá in-scriptiune:

„Divo. Nervae. Traiano. Aug.
P. M. Tr. Pl. Cos. III. P. P. Profectio
Aug. Germaniae (Germanici?) S. C.“

Dara din acésta in-scriptiune, déca e adeverata și se reduce la resbelulu din Daci'a, se póte conchide numai acea, că Traianu in tómn'a anului 100 (U. c. 853) a plecatu din Rom'a la armata. Caci cum ar fi inceputu elu unu resbelu atâtu de greu tocmai in ajunulu tempului de iérna? Nu póte fi nece o indoiála, că resbelulu s'a inceputu in primavér'a anului 101 d. Cr. (U. c. 854) „Traiano IV. et. sexto Articulejo Pacto Consulibus“ și pentru acést'a se potu aduce urmatóriciele argumente. Panegiriculu lui Pliniu, care s'a cetitu in lun'a lui Septemvru anulu 100 d. Cr., nu amintese nemica

despre erumperea resbelului dacicu, prin urmare nu se scia anca nemic'a despre acesta, caci altufelu nu l'ar fi trecut Pliniu cu vederea. La acest'a adaugemu testimoniulu lui Iulianu „in Caesar. p. 23“ carele pune in gur'a lui Traianu urmatóriele cuvinte: „ἐπράχθη δὲ μοι τὸ ἔργον τοῦτο ἐν ἑνιαυτοῖς εἰσὼ που πέντε“ (indeplinitu s'a acest'a intreprindere in tempu de cinci ani). Din inscriptiuni este demonstratu indetulu, cã resbelele dacice s'au finitu in anulu 106 d. Cr. (859 U. c.), asia dara inceputulu trebue sã cada in anulu 101 d. Cr. Unu argumentu mai multu ne potu dá representatiunile simbolice de pe column'a lui Traianu din Rom'a, caci la capetulu acesteia se vedu representati sacerdoti romani adunandu foi, flori si primele recolte intr'unu vasu, cã sa le jersesca dieiloru, unu ce indatinatu la Romani inainte de inceperea unui resbelu 29). Infine citãmu aci si cuvintele lui Spartianu in Hadr. III. „Quaesturam gessit (Hadrianus) Trajano quater et Articulejo Coss. Post quaesturam acta senatus curavit atque ad bellum Dacicum Trajanum familiarius secutus est.“

CCO Cluj, Central University Library Cluj

Dio Cassiu nu ne spune nemic'a despre anulu, in care s'a inceputu resbelulu dacicu, dara dice cã Trajanu atuncea erã in anulu alu 45-lea alu etatii sale, caci la suirea sa pe tronu ar fi fostu de 42 de ani. Ansa in privinti'a acest'a istoriculu nostru fora indoiala n'a fostu bine informatu, cum se va vedé din urmatóriele. Trajanu s'a nascutu, dupa cum ne spune Pliniu in Panegyricu 92. 4, precum si unu calendariu vechiu romanu, in 18 Septemvre 54 d. Cr. (U. c. 807.) Dione ensusi in cartea 68-a capu 33 arata, cã Trajanu a domnitu 19 ani, 6 luni si 15 zile, si conformu cu elu si Eutropiu, Cedrenu, Eusebiu, Nicephoru si Zonarat; numai Victor in Caes. XIII 11 dice, cã a domnitu „prope viginti“ si Iulianu curatu douedieci. Dara nece acesti doi nu diferéza de cei de mai nainte, ei n'au mai numitu lunele si zilele, pentru care au luat unu anu intregu. Afara de acestia demonstra si inscriptiunile si numii cã Trajanu a domnitu 19 ani

si câteva luni, caci pe acestea se amintese a 20-a potestate tribunicia a lui si scim ca pentru prim'a data a fostu investatu cu acésta demnitate in data ce fu adoptatu de fiu de catra Nerva 30) „Simul filius simul Caesar, mox Imperator et consors tribuniciae potestatis et omnia pariter et statim factus est,“ si cunoscutu e, ca unu imperatu romanu in fiecare anu alu domnirii sale era investatu de nou cu potestatea tribunicia, asia dara numerá aceste demnitati dupa anii remnarii sale. Mai incolo aflamu la Spartianu in viati'a lui Hadrianu c. 4, ca acest'a serba dio'a de 11 Augustu 117 d. Cr. (870 U. c.) ca dioa in care s'a suitu pe tronu. Totu in dioa acést'a trebue sa fi muritu si Trajanu, caci Cesarii romani ingenere incepeau domnirea loru din dioa mortii antecesorului. De ore ce dara Trajanu a domnit, dupa cum marturisesce ensusi Dione l. c. 19 ani, 6 luni si 15 zile, cade inceputulu remnarii sale pe 26 Ianuariu 98 d. Cr. (851 U. c.) si fiindu nascutu in anulu 54 d. Cr. (807 U. c.) la suirea sa pe tronu a fostu de 44 si la inceperea resbelului dacicu de 47 de ani. Cu tóte acestea a potutu dice despre elu Pliniu: „Iam firmitas, jam proceritas corporis“ etc.

Asia dara Trajanu a inceputu primul resbelu dacicu in primaver'a anului 101 d. Cr. Elu a intreprinsu, cum e de comunu cunoscutu, doue espeditiuni in contr'a lui Decebalu.

Este interesantu acuma a sci câte si care legiuni romane au luat parte la aceste espeditiuni in contr'a Daciloru, de ore ce in deosebitele parti a le Transilvaniei si ale tieriloru invecinate s'a aflatu unu numeru insemnatu de inscriptiuni, pe care se mentionéza numele mai multoru legiuni.

Dupa descrierea, ce o face Ciaconiu despre column'a lui Trajanu din Rom'a, (din acést'a se afla o copia in marime de 6 in tesaurariatulu din Monacu) se póte deduce cu

cea mai mare probabilitate, că Trajnu în expedițiunea prima a dusu cu sine în Dacia patru legiuni. Pe susnumit'a columna se vedu reprezentate la unu locu trei acuile, semnelele de la trei legiuni, purtate înaintea armatei care se conduce la bataia; éro la altu locu alu aceleiasi se vede acuil'a unei alte legiuni. După finirea resbelului primu o legiune a remasu, cum ne spune Dione (68, 9) la Sarmizegethus'a că garnisóna, éro alle trei s'au întorsu în stațiunile lor de mai înainte, precum se póte vedé pe columna. — În a doua expedițiune dacica la începutu armat'a romana constá numai din trei legiuni, ansa mai tardiu, contra finitulu resbelului s'a mai adausu si a patr'a, adeca cea dela Sarmizegethus'a. Prin urmare la fiecare expedițiune au luat parte patru legiuni, aduse din Mesi'a, Pannoni'a si Germani'a.

Sà vedemu ansa si care au fostu legiunile acelea. Aci nestau în ajutoriu si ne servescu de isvoru númeroasele inscripțiuni aflate în vechi'a Dacia si datele lui Dione Cassiu (29). Din aceste sorginte putemu conchide cu probabilitate, că legiunile, cu care a purtat Trajanu resbele în contr'a lui Decebalu au fostu următoriele:

1) Legio XIII-a gemina, despre care ne sptine Dione l. c. că si pe tempulu imperatului Alex. Severu se aflá stationata în Daci'a si care înainte de începerea resbelului dacicu 'si avusese stațiunea în Pannoni'a 30). Acést'a este legiunea, care a remasu după finirea expedițiunii prime că garnisóna la Sarmizegethus'a si care pana la retragerea legiunilor romane din Daci'a lui Trajanu, adeca pana pe tempulu lui Aurelianu, a fostu stationata în partea nordica a Daciei, în Transilvani'a, unde s'au aflatu multe inscripțiuni cu numele ei, din care fie mi concesu a citá numai duoe:

Un'a aflata la Sarmizegethus'a, în valea Hatiegulului, după Leuclaviu la Dione 68 p. 774. suna asia:

29) LV, 23 si 24.

30) Tacit. H. II. 11, III. 7.

„Fortunae. Aug. Omnipotent.
 Ubi. Eras. Rhamnusia? Ubi. Eras?
 Quantum. Abfuit. Ne. Roma. Lugeret.
 Sed. Vivit. Trajanus. Ve. Tibi. Decebale.
 Milss. Leg. VI. Et. XIII. Geminae.
 Devotis Capitibus.“

Cea-l-alta aflata la Alb'a Iuli'a o citezu dupa Fabretti
 de columna Trajani p. 41.

„Deae. Nemesi. Sive. Fortunae.
 Pistorius. Rugianus. V. C.
 Legat. Leg. XIII. G.“

Peste totu cele mai multe inscriptiuni cu numele acestei
 legiuni s'au aflatu la Alba Iulia, Hatiegu si Zlatn'a.

2) Legio V-a Macedonica, care fu adusa din
 Germani'a 31) si care, cá si cea precedente, stationá anca
 pe tempulu lui Severu in Daci'a (*πέμπτον Μακεδονικόν
 εν Δακία.*) 32). Cumca si acest'a a luat parte la res-
 belulu dacicu sub Trajanu ne demustra mai multe inscrip-
 tiuni aflate in Transilvani'a, Banatu si partea vestica a Ro-
 maniei, pe care se afla mentionatu numele acestei legiuni.
 Intre altele citeza Gruteru 33) un'a, in care se dice, cá
 Titu Claudiu prefeptulu legiuni a V-a fu destinsu pentru
 virtutea sa in resbelulu dacicu cu „corona navali.“ Afara
 de acésta ne spune si Dione, cá Trajanu dupa finirea res-
 belului primu a lasatu garnisóna prin partea sudvestica a
 Daciei (*„τὴν τε ἀλλήν χάραν φρουραῖς διαλαβών.“*) 34)

3) Legio VII-a Claudiana (s. Claudia). A-
 cest'a, adusa din Mesi'a superióra si dupa finirea resbelului
 éro acolo condusa, anca a facutu parte din armat'a romana
 in speditiunea prima, cum se póte vedé din o inscriptiune pe o

31) Tacit H. I. 55.

32) Dio LV. 23.

33) p. 391 4

34) LXVIII 9

pétra 35) unde se dice, că soldatii legiunii a XIII-a VII-a au fostu daruiti de Trajanu cu „coronis et armis.“ Éro o alta inscriptiune, aflata la Alb'a Iuli'a, cuprinde următoarele:

„P. Aelius. Marcellus. Vet.

Leg. VII. Cl. (Claudianae) Et II. Adjut!

Legio II-a adjuatrix, a caria primipilu capată in resbelulu dacicu de la Trajanu coron'a castrense 36) si care dupa finirea resbelului fu reasediata in Pannoni'a inferiore. 37)

5) Legio prima Minervia, numita mai tardiu Trajana. Acést'a a fostu formata de Domitianu in Germani'a inferiore, unde 'si avea statiunea anca si pe tempulu lui Severu. Despre ea nu mai póte fi nece o indoiala, că n'a luat parte la espeditiunea a doua a lui Traianu; caci pe lunga multele inscriptiuni ne spune apriatu 'si Spartianu in viati'a lui Hadrianu c. 3: „Secunda expeditione dacica Trajanus cum (Hadrianum) primae legioni Minerviae praeposuit secumque duxit.“ In fine

6) Legio VI-a Claudia, Pia, Fidelis, ai caria militari, impreuna cu cei din legiunea a XIII-a, au gratulatu, cum amu vediutu din inscriptiunea citata la numerulu 1), lui Trajanu, că a evitatu ataculu celu marsiavu, ce l'a fostu incercatu inamiculu asupr'a vietii lui. Din Dione 38) scimu că acést'a incercare o a facutu Decebalu la inceputulu espeditiunii a doua.

Numele acestoru siese legiuni se afla mai desu pe inscriptiunile romane aflate in Daci'a si ele au formatu armat'a, cu care a intreprinsu Trajanu cele doua espeditiuni incontr'a Daciloru. Dara de óre ce, cum amu aratatu mai susu, la fia care espeditiune au luat parte 4 legiuni asia, dapa opiniunea mea basata pe argumentele suscitade, aceste siese legiuni au fostu in urmatorulu modu impartite: la espeditiunea prima a fostu: legiunea XIII-a gemina, legiunea

35) Zamosiu p. 46. 9.

36) Orelli: inscript. 4) rom. ant. II. 3048.

37) Dio LV. 23.

38) LXV#II, 11.

V-a Macedonica, legiunea VII-a Claudiana si legiunea II-a ajutatória; éro la a duo'a : cele doua dintaiu si legiunea Minervia prima si legiunea VI-a Claudia, Pia Fidelis.

Inscriptiunile, care se reducu la resbelele lui Trajanu in Daci'a, mai amintescu si alte legiuni, cum e legiunea a IV-a si XI-a s. a. l. ansa din ele nu se póte vedea altu ceva de catu numai, cà centurionii din un'a legiune adese se stramutà la alta si cà legiunile adese si mutau statiunile lor.

Remane dara, cà patru legiuni au formatu puterea armatei in resbelulu dacicu; ansa lunga acestea Trajanu a mai dusu cu sine si diece coorti pretoriane 39), o calarime alésa constatátore din Batavi si Numidi sub conducerea lui Lusiu, Africanu, si o trupa de Germani si Sciti 40)

Tóta armat'a, care constá cam din 60,000 de barbati, se adunà, nu cum díce Ciaconiu, la tiermurile riului Drayus (Drau), ci la riulu Savus (Sau), in cetatea Segestica, care erá loculu celu mai favorabile spre concentrarea armatei destinate pentru resbelele dacice. Acésta cetate o alesese si Iuliu Cesare de locu de adunare si basa la intreprinderea, ce voi'a sa faca in contr'a Daciloru si Bastarniloru. 41) De aci, dupa ce s'au construitu naile trebuincióse si dupa ce pe ambele tiermuri s'au facutu castele si magazine, Trajanu a condusu armat'a parte pe riulu Savu parte pe strad'a militara, care duce de la Segestic'a la Taurunum catra Dunare. Aci atinse elu mai antaiu cetatea Taurunum, asediata la versarea riului Savu in Dunare, si dupa aceia cetatea Singidunum, 42) numita in Itinerariu lui Antoninu „Singidunum castra.“ Dela Singidunum armat'a romana o luà spre Ostu de a lungulu Dunarii, trecù peste riulu Margus (astadi Morava), pe a carui tiermuri se aflá cetatea Margus, de aci mai incolo totu in direptiun e ostica peste riulu Mlav'a, si ajunse la

39) Dio LV. 24.

40) d. LXV 8.

41) Appianu h. r. X. 22.

42) v. Tabula Peutingeriana.

cetatea Viminacium (astăzi Kastolatîn). La Viminacium Trajanu împarti armat'a în două parti, luà singuru cu partea cea mai mare drumulu spre nordu, veni la Dunare, puse sa faca unu podu de luntre la Lederata pe la locul acet'a unde azi pe tîermurele dreptu se afla satulu Gradistje si pe celu stîngu Ujpalanka, la o departare de $4\frac{2}{3}$ mile geografice de la Viminacium si intra, fora ca sa se, ivésca vre unu inemicu, în Daci'a. Éro cea-l-alta parte a armatei romane 'si continua anca drumulu spre Ostu dopa cursulu apei si trecu numai la o departare de 39 mile romane ($7\frac{4}{5}$ mil. geogr.) de la locul pe unde trecuse Trajanu, séu 61 mil. rom. de la Viminacium totu pe unu podu de luntre Istru. Loculu acet'a, unde a fostu alu doilea podu se numescó pe Tabul'a Peut. F a l i a t a (mai bine Taliata); éro astăzi se afla aci satulu Columbinje, $2\frac{1}{2}$ mil. geogr. spre Vestu dela Orsiov'a. Column'a lui Trajanu anca representéza aceste două poduri facute din luntre si lunga acestea Dunarea cá femeia, pe capu cu cununa de trestia si cu fati'a spre Ostu, dupa cursulu apei. 43) Epitomatorulu lui Dione dincontra nu ne spune nemica despre totu mersulu acet'a, ci dice numai, cá armat'a romana a resbitu, fora sa intalnésca vre unu inemicu în Daci'a pana la cetatea T a p a e, unde 'si asiadiase Decebalu castrele. Sa vedemu ansa unde a fostu cetatea Tapae, mentionata de Dione, si cam carui nume de astăzi corespunde aceea?

Amu vediutu mai sus, cá Trajanu cu partea cea mai mare a armatei a trecut Dunarea pe la Lederat'a. De aci duce, cum ne arata Tabula Peutingeriana, o strada militara spre nordu peste statiunile: Arcidava, Centum Putea, Bersovia, Ahihis, Caput Bubali la Tibiscus, cetate departata de Dunare cu 61 mile rom. Pe acestu drumu a mersu Trajanu, cum se vede dintr'o citatiune la Priscianu, 44) care ne a pastratu unu fragmentu din Commentariile lui Trajanu, unde imperatulu singuru dice: „inde Berzobim, deinde Aixi pro-

43) Ciacóniu 46. 64.

44) LVI p. 682 (edit. Putsch)

cëssinus⁶⁶. Numele acestea de locuri nu potu fi altele decât cele de pe Tabula Peutinger: Bersovia și Abihis. Colationându acuma o mapă nouă cu Tabula Peut vedem, că Trajanu trecendu Dunarea a intratu în Banatu și a înaintatu prin locurile numite astăzi: Saska, Oravița, Carasiovu și Căvaranu până acolo, unde se împreună riulu Bistr'a cu Temesiulu, până la Caransebesiu.

Distanța dela Lederat'a până la Tibiscu, după cum ne o arată Tabula Peut. încă corespunde departării de astăzi dela satulu Gradiște până la versarea Bistrei în Temesiu. De alta parte cea-l-altu despartimentu alu armatei romane, constatatoriu din o legiune și din călărimă sub conducerea lui Lusiu Quietu trecendu, cum amu arătatu mai sus, pe la Taliata (astăzi Columbinje) peste Dunare, luă drumulu, ce ni lu indica Tabula Pent. spre Ostu către riulu Cern'a, lungă care se află cetatea Tierna, numită mai târziu Colonia Zernensis, apoi apucă spre Nordu, pe lungă țiermurele Cernei în sus. Pe străd'a acéști'a militara se aflau stațiunile: ad Mediam, Praetorium ad Pannonios, Gaggana, Mascliana; éro capetulu ei este că și la cea-l-alta Tibiscus. Dela Taliata până la Tibiscu sunt 82 mile romane.

Românii în totu mersulu nu întâlneau nece o armată înimică, dară când erau aproape de cessionat'a cetate Tapae, se aduce lui Trajanu unu burete mare, pe care érá scrisu, că Burrîi și alți 'lu svatuesce, să facă pace cu Decebalu și să se întórca înapoi. Ansa imperatulu nu respectéza acéști'a admonitiune, ci é decisu a dá fatia cu inemiculu și a comite o batalia. De aceea înaintéza până înaintea armatei dacice, unde se și întempla o luptă însemnată. Campulu de batalia 'lu descrie Colum'n'a Trajana. Ambele armate sunt asiediate pe unu siesu, care ansa spre Ostu se închide de unu sîeru de munti, foră dubiu Carpatii. Se vedu mai multe poduri de lemnu asiadiate peste unu riu, care pôte să fie Temesiulu. Dacii sunt pusi în rendu de bataia parte pe țiermurele stengu, pentru că să împedee trecerea Romaniloru, parte pe celu dreptu că să copere celutea, care se vede

in o mica departare si care de buna sama e Tibiscu. Inainte de a se incepe lupt'a sacerdotele romanu aduce dieiloru jefele indatinate, éro imperatulul tiene consiliu de resbelu cu tribunii militari si apoi face alocutiune catra soldati cá sa i animeze la bataia. Dupa acestea se incepu atacurile: Romanii respingu pe inemicu dupe tiermurele stengu si trecu peste riu. Acuma se incepe o lupta ferbinte pe tiermurele dreptu. Dacii, cari 'si contrasera aci tóte puterile, resistu cu cea mai mare bravura si animositate, dara tocmai in momentul celu mai intetitoriu sosese calarimea romana, fora dubiu acea pe care o condusesse Lutiú pe drumulu susnumitu, si decide lupt'a in favorea Romaniloru. Dacii o tulescu la fuga spre cetate, castrele lorú sunt cucerite si depredate. Dara acést'a victoria a costatu si pe Romani multu sange. Trajanu, amicul si parintele soldatiloru 'si rupe chiaru si vestmintele, cá sa lege ranele braviloru luptatori. — Acést'a descriptiune ne face a crede, cá prim'a batalia, in care armat'a dacica a statu fatia cu cea romana, si despre care Dione dice, cá s'a intamplatú la Tapae, n'a fostu in altu locu, decatu in apropierea cetatii numite pe Tabula Pent. Tibiscus, unde reportase sub Domitianu si Iulianu o victoria asupra Daciloru. 45) Aci la Tibiscu se impreunara ambele armate romane, aci trebuia Decebalu sa se incerce a impedeá prin o batalia mare, generale pe Romanii de a intrá in anim'a Daciei; aci se afla elu intr'o pusatiune favorabile, de óre ce avea la spate intaritari naturali, care 'lu aperau de ori ce atacu neprevédutu. Éro in catu pentru locul, care aru corespunde astadi cetatii Tibiscus séu Tapae, mi vine a crede, cá acel'a aru fi in apropierea Caransebesiului séu chiaru Caransebesiu ensusi, de si sunt multi, cari voiescu mai bine sa scia, cá vechiulu Tibiscu a fostu acolo, unde se afla adi Timisiór'a, ansa ei se tienu numai de afinitatea numeloru si nu respectéza celelalte impregiurari. Dara cercetarea mai de aprópe a identitatii cetatii Tibiscu séu Tapae cu Caransebesiu si Timisiór'a, precum si confrontarea locului descrisu mai

sus cu pusatiunea cetatiloru din urma si impregiurului loru re-mane rezervatu acelora, cari au ocazione mai buna de a le conósce si cerceta. —

Sa urmarimu acuma mai in colo cursulu resbelului. Dacii, dupa ce au perdutu batali'a comisa in apropierea cetatii Tibiscu, se retrasera mai antaiu in cetatea acést'a si de aci, de óre ce nu se credeau securi, in padurele vecine. Éro locuitorii din Tibiscu, dupa departarea armatei dacice, trami-tu o legatiune la Trajanu, fora indoiala cu rugaminte, cá sa le crutie cetatea; ansa refusandu-li-se cererea ei se a-sédia inaintea muriloru cetatii, cá sa se lupte pe viatia ori mórte. Cu tóte acestea Romanii 'i respingu si pe candu a-cestia cucerescu cetatea, ei fugu cu femei si copii si cu ce au mai bunu catra armat'a lui Decebalu. Acest'a readunan-du'si armat'a se întórce anca odata, cá sa recucerésca Tibiscu ocupatu de Romani, ansa fu batutu si alungatu éro in pa-duri. Acuma vedindu elu, cá cu armele n'a potutu efep-tui nemic'a, tramite legati, cá sa róge pe Trajanu de pace, dara acést'a 'i respinge rogamiunea cu atatu mai tare, pen-tru cá legatiunea acést'a tramisa constá din barbati cu plete lungi (comati), adeca din ómeni de rendu, cea ce Trajanu privi cá semnu de despretiuire din partea lui Decobalu. —

Acést'a este legatiunea pe care Dione 46) o numesce „Πρόσβεις τῶν κομητῶν.“ Ansa loculu aci citatu din Dione, dupa cum lu cetimu astadi in textu este intunecatu si nu se póteintielege, si de acea trebue sa ne oprimu pucinu aci. Dupa parerea mea aci numai o strapunere a cuvinte-loru, o eróre usioru de facutu la de copierea cartiloru vechi, a causatu tóta ne intielegerea si greutatea, care nu s'a sus-pendatu pana acuma din editiunile autorului nostru. Credu, cá nu comitemu nece o crima in contra Codiciloru, déca la loculu citatu vom asiediá cuvintele in urmatórea ordine: Capu 9 „την ἰκαῦτα ὁ Δεκέβαλος πρόσβεις ἐπέμψε, οὐκ ἔτι τῶν κομητῶν, ὡς περ πρότερον, ἀλλὰ τῶν πιλόγων τοὺς ἀριστοὺς si dupa acést'a in paranthese: ἐπεπόμφει

μὲν καὶ πρὸς τῆς ἡττης πρέσβεις“ („acuma Decebalu tramise soli, nu dintre ómenii cu plete lungi, pre cum facuse mai nainte, ci pe cei mai alesii dintre cei coperiti pe capu cu pararii; caci tramisese si inainte de batalia legatii“). Prin acést'a neinsemnata strapunere de cuvinte amu capatatu totu intielesulu. — Asia dara Trajanu, fora a bagá in sama legatiunea dacica, porni cu armat'a sa de la Tibiscus (Tapae) spre Ostu si merse pe tiermurii unui riu (Bistr'a) in sus pana la pólele muntiloru, cari erau ocupati de Daci si pe care Romanii au trebuitu sa'i cuprinda, de si erau espusi celoru mai mari pericole („*Λόφους ἐκ λόφων μετὰ κινδύνων καταλαμβάνων*“). 47) Cu incetulu armat'a romana strabatú pana la Pórt'a de feru (Pórt'a ferrea), care forméza intrarea la Zarmizegethusa, capital'a Daciei. Aci inaintea acestei strimtori se affá armat'a dacica, cá sa opréscá Romaniloru intrarea. Pusatiunea locului ne spune destulu de chiaru cá Decebalu a trebuitu sa se folosésca de aceea, si sa se incerce anca odata a se mesuré cu Romanii intr'o lupta mai mare. Dara nece aci n'au fostu Dacii mai norocosi decatu la Tapae, caci hatuti si respinsi o luara la fuga catra capitala, armariti de locuitorii de prin pregiuru, cari 'si cautau scapare dinaintea Romaniloru in Sarmizegethus'a. Dupa acésta invingere Trajanu fu eschiamatu de soldatii sei de Imperátore pentru a treiaóra.

Pecandu Imperátorele inaintá cu armat'a sa spre resiedinti'a lui Decebalu, Lusiu, conducatoriulu calarimei pe alta parte implea de teróre pe Daci, omorindu si prindiendu o multime din ei („*ὁ τε Λούσιος ἐτέρωδι προσβαλὼν καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς καὶ ἐξώγησε πλειονας*“). Acestu Lusiu, de buna sama dupa batai'a de la Tibiscu, a apucatu cu o parte mica a armatei, condusu de aliatii romani, cari cunoseau terenulu, spre Nordu si a inaintatu pana la Muresiu, apoi a mersu pe acestu riu in sus pana la Dev'a si de aci pe lunga riulu Streiu spre Sarmizegethusa, unde s'a impreunatu cu cea-lalta armata condusa de Trajanu. Pe drumulu

acest'a elu n'a inteñitu nece o armata dacica, de óre ce Decebalu s'í concentrase tóte poterele inaintea capitalei. Éro acceia, din cari a omoritu multi si a prinsu si mai multi cum díce Xiphilinu, epitomatorulu lui Dione, n'au fostu altuceva decatu tierani pacinici.

Pe candu se aflá acuma tóta armat'a romana inaintea Sarmizegethusei Decebalu tramite de nou o legatiune constatátore de astadata din barbati alesi (*αρίστους τῶν πιλοφόρων*,) promite cá va implini tóte, cate 'i va demandá Trajanu si 'lu róga, cá sa 'lu lase sa vina ensusi la o intrevorbire séu ca acest'a sa tramita legati, cu cari sa formuleze conditiunile de pace.

Trajanu tramite cá legati pe Sura si pe Claudiu, ansa Decebalu traganesce incheierea pacii si nu indrasnesce sa intre in negociatiuni de pace cu legatii tramisi, ci tramite elu alti soli la Imperatulu. Dara acest'a intraceea cucerise colinele intarite cu castele (*εντετειχισμένα ὄρη*). Prin acestea trebue sa se íntieléga capital'a intarita ca o fortarétiá si castelele de prinpregiuru, caci cuprinderea colineloru (*Λόφων*) a fostu mentionata de Dione mai nainte, la care a fostu adausu: *καὶ τοῖς τῶν Λακῶν βασιλείοις ἐπελάσεν*) si apoi s'a apropiatu de capital'a Daciloru). Aci a aflatu Trajanu arme, masine si prisioneri romani, precum si vulturulu romanu perdutu sub Fescu, care tóte nu se puteau conservá in altu locu, decatu in capitala séu in propiereá acesteia. — Cu luarea Sarmizegethusei se fini prim'a espreditiune a lui Trajanu in Daci'a, caci Decebalu vediendu, cá a perdutu capital'a si audiendu, cá si sor'a sa fu prinsa si cá si alte cetati fortificate au cadíutu in manele Romaniloru, tramise éro legati la imperatulu si promise, cá va primi tóte conditiunile, pe care 'i le va impune. Asia dara se incheia pace cu conditiuni, cá Decebalu sa predea tóte armele si masinele, pe toti artistii si desertorii romani, sa derime tóte fortaretile, sa recunósca domni'a romana peste partea acea din Daci'a, care s'a fostu ocupatu de Romani (*τῆς χώρας τῆς ἐαλωκοίας ἀποστήναι*), si sa cunósca de amici si inemici pe accia, pe cari i va cunósce si Rom'a. Dupa stavilirea conditiuniloru de pace Decebalu veni ensusi la imperatulu, 'i aratá

plecarea si supunerea sa si 'i dedu si soli, cá sa se prezenteze in senatu. Éro Trajanu, care acuma fu procliamatu de legiuni de Imperator pentru a patra óra, lasandu o legiune si anume a XIII-a la Sarmizegethus'a si in cea-l-alta parte a tierei cucerite garnisóne, éro pe cele-l-alte legiuni tramitindu-le éro la statiunile loru de mai nainte, se întórse la Rom'a cu triumfu si capatá de la senatu atributul de „Dacicus.“

Finitulu acestei espeditiuni cade in tómn'a anului 103 d. Cr. (U. c. 856), pe candu erau consuli Turanu pentru a doua óra si Marcellu pentru prim'a data.

A dou'a espeditiune a lui Trajanu in contr'a Daciloru.

Cumca pacea incheiata intre Daci si Romani nu va durá multu tempu éra de prevediutu, pentru cá Decebalu de si invinsu mai avea anca medilóce destule cá sa renoiasca resbelulu si sa nelinistéscá pe Romani in posesiunile, castigate in partea vestica a Daciei, de óre ce Transilvani'a, mediulu imperiului dacicu, abea fusese atinsu de resbelulu primu. Pe lunga acést'a cele mai multe popóre de prin pregiurulu Daciei, cum erau Getii in Ostu si Sarmatii in Nordu, erau inimice Romaniloru si amice Daciloru. Ba Decebalu, cá unulu care cunoscea starea imperiului romanu, intrase in aliantia si cu Partii, pe tempulu acela inemicii cei mai puternici ai Romaniloru. 48) Deci indata ce s'a departatu Trajanu cu grosulu armatei din Daci'a, regele calcandu in picióre tractatul de pace incepù de ocamdata pe sub ascunsu a face pregatiri pentru inceperea unui resbelu nou; curendu dupa acea esi pe fatia si vatamandu conditiunile de pace incepù sa inarmeze, sa priméscá desertori romani in imperiulu seu, sa repare fortaretile derimate; provócá pe popórele vecine

48) Pliniu min. Epist. X. 16.

la o lupta comune in contra Romaniloru , ocupà o parte din tiér'a Iazygiloru , cari locuiau pe tiermurele dreptu alu Thissei. 49)

Audiendu-se acestea in Rom'a senatulul dechiarà pe Decebalu érosi de inemicu alu imperiului , si Trajanu se decide de nou sa mérga éro in persóna in contr'a lui. Eschiamandu cuvintele: „sic in provinciarum speciem reductam videam Daciam“ 50) porni , imperatulu din Rom'a cu o legiune , cu coortile praetoriane si cu calarimea in primavér'a anului (104 d. Cr. (U. c. 857) la Mesi'a unde mai venira anca doue legiuni din provinciile vecine. De aci indata tramise o parte din armata sub conducerea lui Lusiu Quietu , care in prim'a expeditiune condusese calarimea , pe la Gradistje peste Dunare in acelu tienutu alu Daciei , care in urm'a pacii fusese ocupatu printr'o garnisóna romanà. Pecandu acést'a armata inaintá spre Sarmizegethus'a pe unu drumu cunoscutu fora de nece unu pericolu , de óre ce erà coperita prin legiunea , care se aflá in Daci'a , Decebalu vadiendu , cà o parte mare din Daci trecu in partea Romaniloru , se încérca sa renoiasca pacea. Dara fiindcà Trajanu acuma cerea cá sa depuna armele si sa se prodea fora nece o conditiune in manele Romaniloru , elu preferi mai bine sa incerce anca odata noroculu armeloru si 'si adunà trupele si provócà si pe popórele vecine cá sa'i dea ajutoriu. Ansa inainte de a incepe lupt'a regele Daciloru cerca si unu medilocu marsiavu si barbaru de a scapá de unu contrariu asia de infricosiatu , caci tramite , cum ne istorisesc Dione , 51) ucigasi platiti , cá sa omóre pe imperatulu , pecandu acesta se aflá anca in Mesi'a cu partea cea mai mare a armatei sale , dara planulu acést'a infernalu nu'i succede. Dara nece cu acést'a nu se contenesce barbarulu , ci comite alta crima nu mai pucinu marsiava , care ne o descrie numitulul istoricu in capu 12. Longinu , comandantele unci legiuni , de buna sama acelei stationate la Sarmizegethus'a , facuse inemicului multa stricaciune si de acea fu chiamatu de Decebalu la o convorbire amicabile ,

49) Dio LXVIII. 10. Tacit. An. XII. 29.

50) Ammianus Marcellin. XXIV. 3.

51) LXVIII. 11.

ansa cum veni fu intrebatu in publicu inaintea tuturoru despre planula, dupa care aru avea de gandu Trajanu sa porțe resbelulu in contr'a lui. Si fiindcă Longinu nu voji sa descopere nemic'a fu tienutu prinsu fora de nece unu respectu la dreptulu de legatu, éro Decebalu a facutu cunoscutu lui Trajanu că va eliberá pe Longinu, déca 'i va concedetóta tiér'a pana la Istru si 'i va întórce spe-sele resbelului. Ansa Longinu scóte pe imperatulu din acésta perplexitate prin sinucideré despre care 'lu insciintiaza prin unu libertinu, pe care lu avusese cu sine.

Trajanu, dupa ce a tramisu o parte mai mica din armata sub Lusiu pela Gradistje peste Dunare in Daci'a, a mersu cu doue legiuni si cu coortile praetoriane pe lunga tiermurele numitului riu in josu pana la unu locu, unde a pusu sa faca unu podu de pétra si a statu pana la finirea acestuia, cam pana in primavér'a anului 105 d. C. (U. c. 858) in Mesi'a. Acestu podu de pétra peste Dunare lu descrie Dione in cartea suscitata, capu 13 cu urmatórele cuvinte: „*Τραϊανὸς δὲ γέφυραν λιθίνην ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ κατεσκευάσατο, περὶ ἧς οὐκ ἔχω πῶς ἀναξίως αὐτὸν δαυμάσω ὡς γὰρ κρηπίδες εἰσὶ λίθου τετραπέδου εἰκοσι, τὸ μὲν ὕψος πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ποδῶν πλὴν τῶν δεμελίων, τὸ δὲ πλάτος ἐξήκοντα καὶ αὐταὶ ἐβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν ἀπ' ἀλλήλων πόδας ἀπέχουσι, ἀψισι συνωκοδόμηνται,*“ (in traducere: Trajanu a facutu peste Istru unu podu de pétra pe care nu lu potu indestulu admirá; cai are 20 de stalpi de pétra cuadrata, a carora inaltime este de 150 de picióre, fara de temelia, si a carora latime e de 60. Ei sunt departati unulu de altulu de 170 urme, legati intre sine prin arcuiri). Podulu acest'a dice mai incolo e facutu la unu locu, unde r'ulu e aduncu, latu si repede si pamentulu mocirlosu.

Acésta descriptiune a lui Dione o aflara multi din comentatorii lui de esagerata si falsa. Intre altii Gautier in „*Traité des ponts*“ p. 2. astfelu se esprima despre densulu: „*Les dimensions d'un pareil ouvrage sont presque au dessus de toutes les idées des architectes d'aujourd'hui, s'il est vray, qu'elles arent été ainsi.*“ Éro contele Marsigli dice in Epis-

tol'a sa cotra Montfaucon: „Dione tra gli altri o non informato apprieno della verit'a del fatto, come ad uno storico si conviene, o adolatore che egli fosse cercó d'ingannare i posterì alla magnifica bellezza di detto ponte“

In atare modu au critisatu unii scriitori descriptionea, ce o face Dione despre podulu de pétra a lui Trajanu. Dara óre de unde a urmatu atat'a neincredere in istoriculu nostru? De acolo, cà loculu unde se presupune cà a fostu mentionatulu podu nu e nece de cum de natur'a acea, cá sa se fi potutu zidi aci unu podu asia de colosalu, cum 'lu descrie si admira Dione. Ero loculu acest'a este la Eget'a cea veche séu Turnulu Severinului de astadi, spre Ostu dela Orsiova ($4\frac{1}{5}$ mile geogr. de la Columbinje), unde s'au aflatu in riu remasitie din stalpii unui podu si pe ambele tiermuri urme de fortificatiuni vechi.

Dupa cercetarile facute la loculu acest'a de mai multi invetiati si cu deosebire de Marsigli 52) se scie, cà intrég'a lungime a unui podu aci n'a potutu sa fie mai mare de 443 stanjeni séu 3101 urme romane pecand dupa datele lui Dione podulu de pétra a lui Trajanu a trebuitu sa fia de 4600¹ r. necomputându departarea stalpiloru de la margine si grosimea loru. Pelunga acestea Marsigli din remasitele celoru 2 stalpi aflati aci a calculatu, cà pentru acestu podu a trebuitu 23 de stalpi de cate 21¹ r. de lati si 42¹ r. de lungi si departati unulu de altulu cu 22 $\frac{1}{2}$ ¹ r. Elu afirma si acea, cà arcurile podului din acestu locu au fostu de lemmu. Riulu aci curge linu si pamentulu este nesiposu. Asia dara la acestu locu nu póte sa fi fostu podulu, pe care 'lu descrie Dione, de óre ce nece marimea riului, nece insusirea pamentului, nece remasitele podului nu afirma acést'a.

Pe ce isvóre se baséza dara asertiunea, cà podulu de pétra a lui Trajanu a fostu la Severinu? Pe Dione vedemu cà nu, de si acestu autoru, care a velinitu dove generatiuni dupa Trajanu si pe la 222 d. Cr. a petrecutu mai multu tempu in Pannoni'a, trebue sa fi vediutu cu ochii sei acestu

podu, macarună o parte din elu fusese intracea demolata de Hadrianu. Dara de buna sama pe Tabul'a Peut. de ore ce pe acést'a duce pe la Egeta (Severinu) o strada militara peste Dunare in Daci'a. Ansa de si Tabul'a acést'a, care cum demustra Mannert, s'a desemnatu pe tempulu lui Septiminu Severu, cam intre ani 202 si 211 d. Cr. si in secolulu alu 13-lea s'a decopiatu de unu calugaru. pe fati'a VI ne arata cu adeveratu locul, unde au fosta podurile de luntre asiadiate de Trajanu in espeditiunea prima dacica, totusi pe fati'a VII. la Egeta póte sa fi insemnatu locul, unde a facutu unu imperatu dupa Trajanu, unu podu de lemnu si o strada militara. Asia s'a pututu face acést'a de Albinu si Nigeru, generalii lui Commodu, cari au batutu pe sarmatii, cari intrasera in Daci'a 53); séu cea ce e cu multu mai probabilu, de imperatulu Septimiu Severu, care a intemeiatu in Daci'a coloni'a Patavicense, cum marturisesce Ulpianu: 54) „Et Patavicensium vicus juris Italici est, quia a D. Severo jus coloniae impetravit.“ In casulu acést'a din urma s'aru esplicá si numele de astadi alu acestui locu, adeca „Turnulu Severinului,“ precum si istori'a simbolica cunoscuta poporului romanu cumeà Severu ar fi diditu aci o cetate si o fortarétiá. Pelunga acést'a se dice in no inscriptiune 55) cá Severu aru fi facutu si restauratu multe drumuri si poduri. Asia dara e probabilu cá Tabul'a a insemnatu la Egeta podulu de lemnu facutu de Severu si a ignoratu cu totulu pe celu de pétra a lui Trajanu. Dione firesce precum nu ne a spusu unde au fosta cele doue poduri de luntre facute in espeditiunea prima dacica, asia nu ne spune nece unde s'a facutu podulu de pétra a lui Trajanu. — Totu pe la Severinu trebue sa fi facutu si Constantinu celu mare, candu a mersu in contr'a Gotiloru, cari dupa cucerirea Daciei incepusera sa nelinistéscá si Mesi'a, unu podu de lemnu statatoriu, precum adeveresce Aureliu Victore in Caes. 4 si Epist. 47 si dupa

53) Dio. LXXII. 15.

54) Digesta I. § 9.

55) Lambecius II. p. 717.

cum se vede dintr'unu numu 56), care pe o parte reprezenta chipulu lui Constantinu, éro pe cea-l-alta unu podu de lemnu. Asia dara de buna sama remasitie din acestu podu si nu din celu de pétra facutu de Trajanu s'au afatu la Severinu.

Dara unde sa cautamu podulu descrisu de Dione? Mai curendu la satulu Gieli, 5 óre mai spre Ostu dela Severinu, nu de parte de reversarea Alutei in Dunare 57). Aci nu numai cà s'au aflatu remasitie din unu podu de pétra si ruine de fortaretie pe ambele tiermuri a le Istrului, ei aci se vedu si urmele unei strade militare, care duce de aci spre Nordu cotra Turnulu rosu in Transilvani'a, si care si astadi se numesce calea lui Trajanu. Aci corespunde si latimea riului descrierei istoricului nostru, caci dupa cum marturisescu aceia, cari au esaminatu acestu locu, Dunarea are la locul acest'a o latime de 6000' r Cursulu apei aci este repede, pamentulu mocirlosu, cum 'lu descrie si Dione. Remasitiile aflate aci din podu anca arata, cà acest'a a fostu de pétra, pe candu celu de la Severinu a fostu, cum amu arretatu mai sus de lemnu. Éro numii, cari se reducu la podulu lui Trajanu au pe o parte inscriptiunea „Danuvius“ séu „Pons Trajani, Danuvius,“ éro pe cea-l-alta parte sunt desemnate done arcuiri de pétra, tocmai precum reprezenta si Column'a acestu podu. — Acestea me face a crede, cà podulu desmentionatu n'a fostu la Severinu, ci la Gieli.

Ce se atinge de dat'a lui Constantinu Porphirogenitu 58), c'a adeca dela Belgradu pana la locul, unde a fostu podulu lui Trajanu, aru fi o departare de 3 dile, acést'a nu demustra nemic'a, de óre ce se póte reduce lesne atatu la Severinu catu si la Gieli. Cu atatu mai pucinu póte servi de argumentu in acésta cestiune locul din Procopiu 59), care ne spune, cà podulu de pétra a fostu la Gradistje, acolo undo fusese podulu de Iuntri facutu in prim'a espeditiune de

56) Marsigli II. p. 17.

57) Franke p. 128.

58) De administratione imperii II. p. 40.

59) De aedif. IV. 6.

Trajanu. Asia dara totu numai Dione ne remane martoru mai vechiu alu acestui faptu maretiu a lui Trajanu si descrierea lui nu e asia de essagerata precum presupunu mult. Trajanu a fostu diditu acestu podu maretiu si giganticu, parte pentru cá sa lase posteritatii unu lucru demnu de numele seu celu mare, parte pentru cá si candu va inghietia séu se va imflá Dunarea sa se póta tramite cu inlesnire trupe in Daci'a. Imperatulu Hadrianu a derimatu din cause contrarie partea de deasupra a acestuia. Unu podu de pétra peste Dunare la Gielu avea mai multe avantage, caci Trajanu ducendu armat'a prin Romani'a mica si intrandu pe la Turnulu rosu in Transilvani'a putea sa atace pe inemicu si din Sudu-Ostu, pe candu legiunea de la Sarmizegethus'a impreuna cu armat'a lui Lusiu 'lu atacau din Vestu si asia Decebalu luat in medilocu séu trebuia sa se supuna, séu sa se lupte pana la mórté. —

Imperatulu, dupa ce s'a finitu mentionatulu podu, in primaver'a anului 106 d. Cr. a trecut Dunarea, a mersu cu armat'a pe tiermurele Alutei insusu pana la pótele Carpatiloru, cari despartu Romani'a de Transilvani'a, fora sa intelnésca vre unu inemicu. Decebalu firesce nu era nece de cum aplecatu a esi din munti la siesu, de óre ce se aflau in apropierea lui doue legiuni romane, care iar fi taiatu drumulu de a se mai întórce in munti; pe lunga acést'a elu facuse si trist'a esperientia, cá soldatii sei de si fórte bravi, nu potu resiste Romaniloru in lupta regulata.

Cu atatu mai lesne se potea elu aperá in strimtorile, care forméza intrarea in Transilvani'a si in muntii de prin pregiuru provediuti si cu fortaretie artificióse. De acea Trajanu in espeditiunea acést'a a intrebuintatu mai multu cercuspectiune decatu zelu („δι' ασφαλείας μάλλον ἢ διὰ σπουδῆς.“)

Cea mai mare si mai sangerósa lupta a trebuitu sa se intample inaintea strimtorii Turnulu rosu, caci Columu'a lui Trajanu representéza, cum se aducu jerfele indatenate inainte de inceperea unei batalii, cum tiene imperatulu alocutiune cotra soldati si cum acestia trecu peste unu riu, care aci nu póte sa fia altulu de catu Aluta. Dupá ce se respingu Dacii din acésta angustime, Romanii rosbescu in lein-

trulu Transilvaniei, ansa aci trebuie sa cucereasca fortaretile un'a dupa alt'a cu asaltu. Column'a ne reprezenta mai multe scene, in care Romanii atacu o fortaretia sau alt'a, ero Dacii o aparau cu cea mai mare energia. Totu din acest'a se vede, cum soldatii dacici din ur'a cea mare contra Romani, predau, candu vedu ca nu mai este nece o scapare, focului averile si bunurile, cum omora ei ensusi cu manile loru pe batranii neputinciosi, pe femei si copii, ca sa nu devina sclavi, cum parasescu locurile obsedate. De acea nu se cerea de la Romani atatu o multime mare, ci mai multu o barbatia, indrasnela si cercuspectiune deosebita a deosebitilor conducatori si a fiecarui soldatu; cea ce ansa nece n'a lipsitu nece din partea lui Trajanu, nece din partea legionarilor, cum ne spune si Dione. Asia dara o batalia generale mai mare nu s'a comis in espeditiunea acest'a, ci totu in acelasi tempu se luptau in mai multe locuri. Dara cu incetulu cu incetulu fortaretile inemice fura cucerite de Romani si remasitele armatei dacice se retrasera in muntii nordici ai Daciei. Acuma Decebalu trimise legati la Trajanu, ca sa cera pace, ansa cererea nu i se implinesce. De acea Dacii se mai reculegu anca odata si se incerca sa recucereasca unele din fortaretile ocupate de Romani, dara nu le succede. Infine se cuceresce si capital'a lui Decebalu, care nu pote sa fie Sarmizegethusa, de ore ce acesta cetate fusese ocupata de Romani anca in espeditiunea prima. Dione nu ne spune numele acestei capitale a Dacilor, ci dice numai ca se spala de riulu Sergetia. Ansa carui riu de astadi corespunde aceasta Sergetia? Riului numai numitu astadi Strey nu pote corespunde, fiindca acest'a curge pe lunga vechea Sarmizegethusa; dara n'aru putea sa fia Giulu, care curge prin valea Vulcanului in Romani'a si se varsa in Dunare. —

Dupa ce dara Trajanu acuceritu si a doua capitala a Daciei si a supusu mai tota tier'a, Decebalu, vedindu si averile sale, care le ascunsese in albi'a riului Sergetia, descoperite, ca unulu, care era in stare sa sufere ori ce lovitura de sorte, dara numai sclavi'a nu, so sinucise, dupa ce a indemnatu si pe cei dinpregiurulu seu ca sa'lu imiteze. Cumortea regelui s'a finitu si resbelulu daciou. Mai multi daci si cu deosebire capetenile loru

au imitatat exemplul curajosului lor rege și s'au sinucisut, multi din ei s'au supus Romanilor și fură duși la Itali'a că să infrumșetieze triumful imperatorului. Era Trajanu a trimis calarimea, că să persecuteze remăștile armatei dacice fuginde, să cucerească partea cea a țerei, care nu fusese atinsă de rebelu, să pradeze și să pustiască. Locurile muntose înțarite dela natura fură ocupate, populațiunea parte ucisă, parte scōsa peste țare (60). Finitul rebelor dacice cade, după cum demostrează inscripțiunile și după datele istorice, pe la finea anului 106 d. Cr. (U. c. 859.)

Daci'a fu prefacută de Trajanu, după cum promisese, în provinci'a romană guvernată de unu propraetore, și fu împoporată cu coloniști romani. Cele mai însemnate colonii, după Ulpianu (61) și inscripțiuni sunt: Zernensium colonia, Sarmizegethusa, colonia Napocensis, Apulensis, Parelissum, municipium Tibiscum, Sergidava.

În fine înainte de a încheia acestu comentariu voi să repetesc că cea ce s'a demostreat indetult de unu numeru de scriitori romani, că adică Daci'a prin rebelatele acestea se desiertase mai cu totul de omeni. Acest'a nu numai că se pōte deduce cu probabilitate din cea înpregiurare, că Romanii au purtat aceste, rebelate cu cea mai mare furia în contr'a barbarilor falsi și cerbicosi, și din reprezentățiunile de pe Column'a lui Trajanu, care la mai multe locuri ne arată cete numeroșe de Daci emigrându cu femei, copii și ce aveau mai bunu din țiera; ci o marturisește apriatu mai multi scriitori vechi. Asia s. e. Eutropiu (62): „Trajanus victa Daci'a, ex toto orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes collendas; Daci'a enim diuturno bello Deceballi, viris fuerat exhausta.“ Totu asia vorbesce și Iulianu în Caesar: „Et Getarum quidem gentem penitus everti et delere (Trajanus).“ Tabula Peut. pune locuintle Daci-

60) v. Column'a Trajani.

61) Digesta de Cens. l. §.

62) VII. 6.

Ioru spre nordu' dela Carpati catra Dniestru.; éro geografulu Ptolemaeu 63) numesce pe *Λαυξίονες*, cari, cum amu aratatu la inceputulu acestui comentariu, trebue sa fie Daci séu ruditi cu acestia, locuitori ai insulei Scandia, vis-á-vis de imbucatur'a Vistulei in mare.

Ba chiaru de aru fi si remasu ici si celo câte unu Dacu, si acestia s'au contopitu cu totulu in colonistii romani, si limb'a loru s'a stersu din Daci'a fora urme. Si acést'a nu va prinde m.rare pe nimeni, caci avemu fórte multe e-semble in Istoria, cá chiaru popóre intregi amestecandu-se cu altele au perdutu cu totulu limb'a si caracterulu nationale. Asia s. e. pecandu domniau in Spani'a Mauri, cari in multe privintie au fostu domnitori buni, caci sub ei a inffloritu tiér'a, in Andalusia unu rege mauricu a opritu sub pedépsa de mórte de a se mai vorbi limb'a latina, si 100 de ani dupa acea nu se mai afla aci nece o remasitia din limb'a acést'a. In Cesarea, in Asi'a anca in secolulu alu 18-lea tóta poporatiunea crestina vorbiá grescesce, unu Basia turcescu o opri, si in tẽmpu de 30-40 de ani nu mai vorbiá nece unu omu grescesce. In Sicili'a, pecandu acést'a fu cucerita de Normani, se vorbiá numai grescesce si arabesce si anca pe tempulu imperatului germanu Fridericu II. se dau legile in limb'a gréca. dara dupa acést'a limba acést'a peri cu totulu. Atare exemple saru puté citá anca multe, ansa sunt de prisosu.

Deci si remasitele acele mici si debili de Daci si au perdutu nationalu si asia se adeveresce si in Daci'a prefacuta in provincia romana cuvintelé ponderóse ale renumitului istoricu Niebuhr 64) in privinti'a influintiei, ce a avutu Rom'a asupr'a lumii cunoscute pe atunci. „Rom'a, dice acést'a, impreuná in sine tóte cualitatile unui statu puternicu; perfectiunea cea mai mare in politica, putere si spiritu. Influinti'a Romei este mai statornica si mai nestergivera de catu a Greciei; ea duréza pana in secolii cei mai tardii, ba pana in dílele nóstre.

63) II. 10.

64) *Votræge über rom Geschichte* I. p. 147.

II.

Sciri scolastice.**1) Planul de prelectiune pentru Cinci classi gimnasiali pre an. scol. 186 $\frac{2}{3}$.****A. Obiectele de institutiune impartite dupre classi.****C L A S S E A I.**

Religiunea 2 ore pre Sept. Catechismulu bogatu.

Latin'a 8 ore pre Sept. Carte scol. Cipariu. Din gramatica: flessiunea regularia a numelui si a verbului cu adaugere de cele mai notabili prepus. si conjunctiuni, Formele memorizate se-essercéza prin essemple coresponsatórie din esserciele de Dunebier, tîenenduse in consideratiune reguléle sintactice cele mai necesarie. Lectur'a nu e separata de Gramatica. Pre Septem. $\frac{1}{2}$ ora s'a întrebuintiatu la ocupatiune in scóla si acasa s'a coresu de Profesoru. —

Ocupatiunea acasa stá cá scolarii sa memorizeze paradigmate si vocabule petrecute in prelegere.

Roman'a 3 ore pre Septem. Partea Formaria de G. I. Munteanu. Flessiunea Numelui si a Verbului. Scrierea cu litere. — Naratiuni facute prin rostu de profesor se-reproducu in scrisu de scolari. Regulele gramaticali se-essercéza aplicandu-se la Capetele citite din Cartea de lectura romana de G. I. Munteanu. — 1 ora ocupatiune scolastica; citire si memorizare de Capete alese. — In Sem. II. unu pensu totu la dóe septemani. — Acasa memorizéza paradigmate si regule gramaticali.

German'a 3 ore pre Septem. Carte scol. Schinnagel. Din Formaria flessiunea numelui, carui'a se-pretramite cea a verbeloru Haben, Werden si Sein. — Din Lectura Cart. Scol. Niceforu Crestomatia germana formele gramaticali se-essercéza aplicanduse la Capete coresponsatórie. In Sem. II traductiunile se-scriu câte odata, cu care ocasiune regulele ortografice se-esplica rapsodice. — Acasa scolarii meditéza paradigmate, vocabule si regule gramaticali.

Geografi'a 3 ore pro Sept. Cartea Scol. Maunalu dupre Bellinger de Munteanu. Cunoscintie preliminarie din Cosmografia si din geogr. matematica. Descrierea suprafeciei pamentului in antitescele sale de tíera (uscatu) si apa séu mare. Cualitatea fisica a suprafeciei tíerei ingenere si a partiloru séu contienuteloru in

specia. Cunoștințe generale din geografie politică. — Mediale: globule pământescă, Carte de perete Scheda și Atlante manuale.

Matematică: Carte Scol. Moznik. Sem. I. 3 ore Aritmetică: Calcul cu numere numite și nenumite de un nume; înmulțirea și împărțirea prescurtată; nempartibilitatea numerelor, frângele comune și decimale. — Sem. II Geometrie intuitivă 2 ore pre Sept. linie, unghiuri, linie paralele, triunghiuri, construcție de triunghiuri și de paralelograme totu după Moznik. — Aritmetică în Sem. II 1 ora pre Sept.

Ist. Naturale 2 ore pre Sept. Cart. Scol. Lüben. Sem. I Zoologie mamaliilor; Sem. II Zoologie Crustacelor, insectelor etc.

C L A S S E A II.

Religiunea 2 ore pre Sept. Catechismul bogat.

Latină 6 ore pre Sept. Cart. Scol. Cipariu. Din Gramatică înțelegerea flexiunii regulate, ce e mai rară și neregulară în declinație și conjugare, formarea vorbelor. Regulele sintactice înțipărite în Cl. precedente în această se-mai învâțiesc între altele și cu Constructio Accusativi cum infinitivo. — Regulele sintactice se-essercă aplicându-se la capete din Crestomatia Latina de Schinnagel. — Pe Sept. $\frac{1}{2}$ ora servește că și în Cl. I la ocupație în școlă, coresa de profesore acasă.

Acasă se-ocupa memorizându paradigmate, regule gramaticale și vocabule; facu totu la 14 zile unu pensu. Cătra finitul Sem. II-lea se-prepara la capetele traducende în clasă.

Romană: 3 ora pre Sept. Cart. Scol. Formaria G. Munteanu. După repetirea celor învățate în Clasa precedentă se-învață particulele; formarea vorbelor, fonologia și regulele ortografice, — Gramatică s'aplica la citirea bucatilor alese din Lectură romana de Munteanu, 1 ora servește la ocupații scripturice, pentru cari în această clasă materie se-ia din învățetură sincronă a celorlalte obiecte reale.

Germană: 3 ora pre Sept. Cart. Scol. Schinnagel. Formele verbului; etimologie, formarea vorbelor prin derivare și componere. Învațatură formelor se-consolidă prin traducțiuni de teme core-spunșătoare. — Din Lectură: se-citesc și se-traduc capete mai ușoare din Chrestomatia germană de Niceforu. — Ocup. domestică totu la 14 zile 1 pensu. — Preparatiune la capetele de citit. Traducțiunile se-scriu câte odată. Cu ocaziunea essercitiilor scripturice se-esplica regulele ortografice.

Geografie și Istorie 3 ore pre Sept. Cart. Scol. Pütz. Istorie veche până la 476 d. Cr. în combinare cu geografie antică

ce se-premite totudaun'a. Aparate: Cartele istorice de parete a te lui Kiepert.

Matematic'a 3 ore pre Sept. Sem. I 2 ore Aritmetica; 1 ora Geometria intuitiva; Sem. II 1 ora Aritmetica; 2 ore Geometria intuitiva. — Din Aritmetica: computu cu numeri de numiri mai multe; despre reporturi si proportiuni simple; regul'a procentului; practic'a veleica; invetiatura despre pondere si mesure si monete. — Din Geometria int. trigóne, tetragóne, poligóne, calculu de suprafacie la unghiurile dreptulinarie sal Cart. Scol. Moznik.

Istoria Naturale: 2 ore pre Sept. Dupre Lüben Sem. I. Zoologia paseriloru, amfibicloru, pesciloru. — Sem. II. Botanica.

C L A S S E A III.

Religiunea: 2 ore pre Sept. Ortodocs'a marturisire.

Latin'a 6 ore pre Sept. Cart. Scol. Cipariu. Sintasea 2 ore. Despre usulu Casureloru. In Cl. acést'a lectur'a e separata de Gramatica. Se-citescu si se-traducu din „Historia antiqua Hoffmann 4 ore. — In Sem. I pe tóta Sept. 1 pensu; in Sem. II totu la 14 dile 1 pensu. Se-prepara la Capetele traducende.

EIenica 5 ore pre Sept. Cart. Scol. Curtius. Din Gramatica² Formele numelui afora de flesiunile mai rare, si a verbului pana la cele in μ eschidivu. — Se-traducu capete alese din Crestomati'a elenica de Schenkel, atátu din elenica in german'a cátu si din acést'a in aceea. — Pronunti'a e cea Reichlinica. — Acasa memorizéza regule gramaticali, paradigmate si vocabule. In Sem. II totu la 14 dile 1 pensu.

Roman'a 2 ore pre Sept. Din Gramatica: Sintasea de G. I. Munteanu. Propusatiunea simpla, pura si amplificata; usulu casuriloru 1 ora ocupatiune. Totu la 14 dile 1 pensu acasa.

German'a 2 ore pre Sept. Cart. Scol. Schinnagel. Sintasea propusatiunii simple, pure si amplificate. Regulele se-consolidéza aplicanduse la Capete conforme din Mozart, si se-lamurescu cu esemple din Idiologi'a lui Wurst. — Acasa memorizéza regule, vocabule si paradigmate, si facu câte 1 pensu totu la 2 septemani. Preparatiune la capetele de cititu.

In acést'a classe regulele ortografice esplicate rapsodice in classile precedenti in sem. II se-repetiescu in prospectu sistematicu.

Geogr. si Istori'a 3 ore pre Sept. Cart. Scol. Pütz. Istori'a vécului mediu precedata de geografi'a antica. — Aparate la acést'a. Chartele istorice de parete Sprünor.

Matematic'a: 3 ore pre Sept. Cart. Scol. Moznik.

Aritmetica Sem. I 2 ore; Sem. II 1 ora.

Geometria int. Sem. I 1 ora; Sem. II 2 ore

Aritmetic'a: despre marimile opusatiunali si algebraice; potentie si radacini; permutatiuni si combinatiuni. — **Geometri'a:** despre liniile si figurele strimbu liniarie, si anume: despre cercu, calcululu ariei si alu periferiei lui.

Scientiele naturali si Fisie'a. Sem. I Minera-logi'a: Cart. Scol. Lübén: despre cristalisatiune si descrierea celor mai notabili specie de mineralia. **Sem. II Fisie'a** Cart. Scol. Cuntzek: Calitatile generali a le corpuriloru, despre agregatiune, elemente si caldura. In ambele Sem. cate 2 ore.

C L A S S E A IV.

Religiunca 2 ore pre Sept. Ortodos'a marturisire.

Latin'a 6 ore pre Sept. **Gramatic'a** Cipariu din Sintasse: u-sulu timpuriloru si alu moduriloru, ce e mai necesariu despre cun-titate si metrica. 3 ore pre Sept. — Din **Lectura:** Caesar de bello gallieo; ocupatiune domestica **Sem. I** totu la 7 dile, **Sem. II** totu la 14 dile.

Elenic'a 4 ore pre Sept. Cart. Scol. Curtius. Din **Gramatica:** intregirea flessiunii neregularia; din Sintasse: adaugire de a-cea parte a sintassi elenice ce s'abate de la cea latina. — **Lectur'a** si ocup. domestica cá in classea precedente.

Roman'a 2 ore pre Sept. Gram. Part. Sintactica Munteanu. Dupa repetirea celoru invatiate in Cl. III s'a propusu propusatiunea compusa prin coordinatiune si subordinatiune; ábrevierea si contra-gerea propusatiuniloru; propusatiunea interogativa directa si in directa 1 ora pre Sept. — Din **Lectur'a** romanésca Munteanu s'au memori-zatu si dechiamatu bucati alese in versuri si in prosa 1 ora pe Sept. In acést'a s'a esserciatu si in ortografi'a cu litere dupre sistem'a adoptata.

German'a 2 ore pre Sept. Cart. Scol. Schinnagel. Sintassea propusatiunii compuse; teori'a propusatiunii primaria si secundaria relativa etc. Regulele sintacticei se-chiarifica prin esemple luate din Idiologi'a lui Wurst si din alti autori germáni. 1 ora pre Sept. **Lectura** din Mozart Tom. IV. citescu si traducu din german'a in roma-n'a; si viceversa din Lectura romana traducu bucati alese romane in limb'a germana. 1 ora pre Sept. — Oc. dom. cá in Cl. III. Totu la 8 dile o ocupatiune; din candu in candu memorizéza câte o bu-cata alésa din Lectur'a germana spre a o dechiamá in scóla.

Geografi'a si Istori'a 3 ore pre Sept. Cart. Scol. Pütz. **Sem. I** Istori'a noua; **Sem. II** repetitiune si intregire a geografiei; statistic'a populara a Austriei in genere si in specia a Ardealului, dupre Heuffler.

Matematic'a: 3 ore pre Sept. Cart. Scol. Moznik:

Aritmetic'a Sem. I 2 ore; Sem. II 1 ora;
Geometri'a int. Sem. I 1 ora; Sem. II 2 ore;

Din aritmetica computuri de proportiuni compuse, ecuatiuni de gradulu primu cu câte o necunoscuta;

Din Geom. int. despre corpuri si formele loru; computarea marimii loru totu dupre Moznik.

Sciintie naturali 3 ore pre Sept. **Fisic'a** Cart. Scol. Kuntzek: despre ecuilibru si motiune; acustic'a, optic'a, magnetismulu si electricitatea.

Maghiar'a: 2 ore pre Sept. Cursu practicuu de limb'a maghiara dupre metod'a lui D. F. Ahnn, lucrata de Ed. Teopler.

C L A S S E A V.

Religiunea 2 ore pre Sept. Istoria Bisericei Ortod. de A. Bar. de Siagun'a.

Limb'a Latina 6 ore pre Sept. Lectura 5 ore Livius din prosaisti; Ovidius Metam. din poeti; 1 ora essercitia gramatico-stilistice. — Oc. dom. preparatiune la Autori; la 14 dile 1 pensu.

Limb'a Elenica 4 ore pre Sept. 1 ora gramatica; 3 ore lectura din Iliad'a lui Omeru. Preparatiune la lectura si memorizare de vocabule; totu la 14 dile 1 pensu.

L. Romana 2 ore pre Sept. 1 ora lectura de bucati alese din scriitorii romani; 1 ora essercitia gram. stilistice; totu la 14 dile 1 pensu.

Germana 2 ore pre Sept. 1 ora traducere din german'a in roman'a din Cart. de lectura Maager; 1 ora traducere din roman'a in german'a. Totu la 14 dile 1 pensu.

Istori'a 4 ore pre Sept. Istori'a veche Cart. Scol. Pütz (mare).

Matematic'a 4 ore pre Sept. 2 ore Algebr'a: sistem'a numerica, notiunea aditiunii, subtractiunii etc. cu deducerea marimilor nerationali si imaginari. Cele 4 specii in espresiuni algebraice. Cualitatea si impartibilitatea numerilor. Invatiatura completa despre frangeri. — 2 ore Geometri'a: Longimetri'a si Planimetri'a. Pentru amendóue Cart. Scol. Moznik (mare).

Istori'a naturale: 2 ore pre Sept. Zoologi'a in modu sistematicu Cart. ajut. Leunis.

Maghiara; 2 ore pre Sept. cá in Cl. IV.

B. Impartirea obiectelor de institutiune intre profesori.

Profesorulu :	Obiectele de institutiune Clasea (cu num. latini) Or'a (cu tiefre arab.)	Sum'a oreloru pre septemana
G. I. Munteanu, directoru	Latin'a in V. 6 ore Roman'a „ V. 2 „ Ist. nat. „ V. 2 „ Romana „ IV. 2 „	12
Dr. I. Mesiota Ordinariu in V.	Elenic'a in V. 4 ore Istori'a „ V. 4 „ Latin'a „ IV. 6 „ Matematica „ I. si II. câte 3 „	20
S. Iosiffu Ordinariu in IV.	Elenic'a in IV. 4 ore Elenic'a „ III. 5 „ German'a „ II. 3 „ German'a „ III.-V câte 2 „	18
V. Oroianu Ordinariu in III.	Matematic'a in V. 4 ore Matematic'a „ III. si IV. câte 3 „ Fisic'a „ IV. 3 „ Ist. natur. I-III. câte 2 „	19
D. Almasianu Ordinariu in II.	Latin'a in II si III. câte 6 ore Roman'a I si II. „ 3 „ Roman'a „ III. „ 2 „	20
I. Baracu Ordinariu in I.	Latin'a in I. „ 8 ore German'a „ I. „ 3 „ Istori'a „ II-IV. câte 3 „	20
I. Fericeanu Catechetu	Religi'a in „ I—V. câte 2 ore Geografi'a „ I. „ 3 „ Maghiar'a „ IV. si V. câte 2 „	17

2) Numerul scolariloru gimnasisti.

Clasea	La inceputul anului scol.	Dupre lege		Dupre nationalitate	au parasit scol'a in cur- sulu an. scol.	Au venitu cu inceputul Sem. II.	s'afia la finitul an. scolasticu.
		ortodocsi	gr. catolici (uniti)				
I.	56	56	—	ni	4	—	52
II.	20	20	—	ma	—	—	20
III.	23	22	1	ro	—	1	24
IV.	8	8	—	ti	—	—	8
V.	12	12	—	to	—	1	13
	119	118	1	—	4	2	117

3) Ceace s'au citit din cartile de lectura si din autorii prescrisi in ambele semestre.

Din latin'a in roman'a si viceversa:

In Cl. I s'au tradusu din Dunnebier §§ 34. — In Cl. II din Cartea de Lectura Schinnagel §§ 72; din roman'a in latin'a §§ 18; In Cl. III din Historia antiqua de Hoffmann Cart. I, II si III; din roman'a in latin'a 16 Capete; — In Cl. IV. din Iuliu Cesare de bello gallico: Cartea I. VI si VII; — din Ovidiu Lib. I. Tristium Elegiele I, II si III. — In Clas. V din Liviu Cartea I si din II 30 de Capete; din Ovidiu Lib. Metamorphoscon Cart. II si III.

Din Elenic'a in romana si din german'a in Elenic'a:

In Cl. III din Cartea de lectura Schenkel 74 bucati din elenic'a in roman'a, si 70 bucati din german'a in elenic'a. — In Cl. IV. din

Schenkel, din elenic'a in roman'a 12 fabule. 47 anecdote, 5 Capete mai mari; din german'a in elenic'a 22 bucati. — In Cl. V. din Iliad'a lui Omeru Cartea I, II, III si diumatate din IV-a.

Din Cartea de lectura romanésca.

In Cl. I 42 de Capete; in Cl. II 44 cap.; in Cl. III 38 Cap. in Cl. IV s'au cititu si dechiamatu 12 Capete.

Din german'a in roman'a si vice versa:

In Cl. I din Chrestomatia germana 12 mituri si 13 naratiuni. — In Cl. II din German'a in roman'a din Chrestomatia 22 Cap.; din Lectura roman'a in german'a numai in Sem. II 5 Capete. — In Cl. III din Mozart in roman'a 11 Capete mai mari; din Lectur'a rom. in german'a 12 Capete. — In Cl. IV. din Mozart (Tom. 4) 15 Capete; din Lectur'a roman'a in german'a 10 Capete. — In Cl. V din Maager Tom. II 18 Capete; din Istori'a romanilor Tom I de Harianu Papiu 5 si $\frac{1}{2}$ Capete.

4) Colectiuni de medi -de institutiune.

a) Bibliotec'a.

a sporita in acestu Canj / Central University Library Cluj

prin cumparare

din ajutoriulu anuale de 50 fl. v. a. Subventiunea din partea Ess. Sale Episcopului Andreiu B. de Siaguna cu:

1. Historisch-politische Blätter 2 Tom. 1863;
2. Zeitschrift für Oest. Gymnasien 1 Tom. 1863;
3. Amiculu scólei 1863;
4. Telegrafulu romanu 1863;
5. Diariulu Concordia 1863;
6. Revist'a romana 1862.

din subventiunea de 60 fl. v. a. facuta din partea Asociatiunii literaria etc., cu:

1. Elemente de Poetica metrica de Cipariu;
2. Analecte literarie de Cipariu;
3. Acte si fragmente de Cipariu.
4. Balade de A. Marienescu;
5. Istoria romana nationale de A. Marienescu;
6. Tutti Frutti de B. Risulea 1 Tom. 1861;
7. Liviu 6. Tim. de Kreissig;
8. Systematischer Atlas der Natur-Geschichte;
9. Ovidiu Metamorphoscon Lib. in 3 Tom.;

din tacs'a de primire cu:

1. Compendium der Vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen de A. Schleicher. 2 Tom. 1862.

Prin daruire.

1. Essemplaru frumosu in Fol. legatu de Biblia in limb'a romanésca, edata in 1856—1858 in tipografia diecesana, daruita de Ess. Sa And. B. de Siaguna.
2. Physiologie par Magendie in 2 Tom. daruita de Dr. N. Ganescu;
3. Hygiene philosophique par Virey in 3 Tom. de Dr. Ganescu;
4. Fisiologia in limb'a rusésca de Dr. N. Ganescu;
5. Precis de Historie de France par A. Poirson Tom. de Dr. Ganescu;
6. Myster de Monde par E. Sue 1 Vol. daruitu de Dr. Ganescu;
7. Elements de Chimie par Ofila 2 Tom: dar. de Dr. Ganescu;
8. Proiectu de Organizarea politiei sanitaria in Romani'a 1 Tom. daruitu de Dr. de medic. Fatu.
9. Organulu pedagogicu 1863 de I. Popescu profesoru;
10. Aurora, foia beletristica, 1863 daruita de redact. Dl. Ioachim Miculescu.
11. Catalogu oficiale de espusatiunea intrenationale din London 1862 prin c. r. guberniu alu Tieri daruitu din partea c. r. Ministru de negotu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

b) Cabinetulu naturale.

aa) Zoologicu.

prin cumparare

din subventiunea de 60 fl. facuta de suslaudat'a Asociatiune lit. s'au inmultitu cu urmatoriale din mamalia:

1. Mustela putorius (dihoru); 2. Talpa europea (sobolu).
3. Must. vulgaris (nevastuica); 4. Sorex vulgaris (cartitia);
5. Hypudeus amphibius (ratanu); 6. Cricetus frumentarius (hirciogu);
7. Cavia Cabaya (purcelu de mare); 8. Hypudeus arvalis (s. de campu).

prin daruire.

9. 1 Ess. frumosu de C. rupicapra (capra négra) daruita de I. Meciuiu protopopu.
- Sburatoria (aves)
1. Scolopax rusticola; 2. perdix Cinerea; 3. nucifraga Caryocates;
 4. Upupa epops (pupasa) daruite de D. Vajna.

5. *Circus palidus*, 6 *Circus aeruginosus*, si 7 *bubo auricula* daruite acestea de D. prot. I. Petricu;
6. Canariu daruitu de Stud. S. Ciurcu.

reptilia:

1. Sierpe din fam. Colubriniloru *Tripodinotus natrix*, daruitu de D. Ingineru Gärtner.

bb) Mineralogicu.

Totu domnulu Gärtner a daruitu mai multe esemplaria de mineralia si petrefacte pentru colectiunea mineralogica.

Aparate pentru Stud. Sc. Natur.

s'a cumparatu din tacsă

1. Unu Scheletu Capu de Can. *Vulpis* (Gebiß).

c) Cabinetulu fizicale.

s'a inmultitu prin cumparare cu

1 Lupa

d) Colectiunea numismatica.

s'a inmultitu cu 4 bani de argintu romani, daruiti de Nicolau Ardeleanu, notariu in Bersa in Ungaria.

e) alte daruri:

D. I. G. Juga a daruitu unu Circinu de feru pentru usu scolaricu;

D. Capitanu pensionatu din Romani'a G. Christureanu a daruitu 100 fl. v. a. cu dorinti'a că cu acea suma sa se faca o Catedra in sal'a cea mare a gimnasiului; ceea ce s'a si facutu.

Multiemire publica.

Aducendu in numele gimnasiului adunc'a multiemire la toti DD. căti au contribuitu la sporirea si inavutirea Colectiuniloru acestor'a, repetim de atatea ori repetit'a nostra rugatiune: că DD. editori si autori de Carti romanesci sa nu se-scumpesca a adauge la crescerea bibliotecei gimnasiali cu cate unu esemplare din scripturile Dloru, caci fructulu ostenitiuniloru Dloru depusu in acele nicairi nu se-pote conserva si utiliza mai bine si cu mai multa pietate decatu in asemine santuaria.

5) Disciplina scolaria

in gimnasiu s'a tienu conformu legiloru scolastice, aprobate de Inspeciunea Suprema, tiparite si impartite pe la scolarii gimnasisti.

6) Clasea IV de fete.

Acésta clase s'a frecuentatu in acestu an. scol. de 20 de fete.
Caror'a din obiectele de invatiatura prescrise li s'au propusu.

Limb'a Romana	}	de S. Iosiffu prof. gimn.
„ Germana		
Geografia	}	de V. Oroianu prof. gimn.
Matematic'a si		
Ist. Naturale		

Éro lucrulu de mana de Domnisiór'a Maria Petrescu.

7) In classile normali.

obiectele de institutiune sunt:

Religiunea,
Limb'a Romana,
Limb'a Germana
Aritmetic'a
Caligrafia si
Cantarile

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ce se-propunu de Invatiatorii:

(la fetiori)

In Cl. IV. G. Bellissimu, Inspectoru,
„ Cl. III. D. Cioflecu,
„ Cl. II. I. Dobreanu,
„ Cl. I. I. Peligradu

(la fete)

In Cl. III. si II. A. Androne,
„ Cl. I. C. Murgu

numeralu scolar. normalisti:

(fetior)

In Cl. IV. 40; in Cl. III. 74; in Cl. II. 79; in Cl. I. 93.

(fete)

„ Cl. III. 12; in Cl. II. 14; in Cl. I. 37.

8) C a n t a r i l e

a) Psaltichia *)

S'au propusu de G. Ucenescu la 120 scolari gimnasisti si normalisti câti avendu voce s'au inscrisu.

Insemnâmu cu bucuria cã cam 50 de scolari in cursu de doi ani facura in psaltichia atata progresu cã sunt in stare a citi s'eu a cantã singuri dupre notele s'eu semnele de psaltichia tôte cantarile.

b) Musica vocale.

Cuintanulu N. Dima, formandu prin zelulu propriu unu choru de 20 studenti, dintre cari su 4 suprani, 4 tenoristi, 5 baritoni, si 7 basisti, i a adusu in cursu de unu anu cã sa cante cu succesu demnu de lauda s. liturgia.

9) Numerulu scolasiloru gimnasisti si normalisti preste totu:

Gimnasisti in V—I Class:	—	—	—	117.
Normalisti fetiori in IV—I. Cl.	—	—	—	285.
Bete Cluj, IV—I. „	—	—	—	83.
				486.

10) Implinirea datoriiloru crescinesci.

Duminecele si serbatoriele imparatesci la 8¹/₄ ore demaneti'a gimnasistii s'aduna in Cl. I a gimnasiului, era normalistii prin Clasele respective. De unde, dupa citirea catalogului generale si espicarea evangheliei de di din parca Catechetului, la gimnasisti, la 8³/₄ 9 ore insociti de Catechetu si de unulu dintre invatiatori pe rindu⁴ mergu la biserica, unde asculta S. liturgia. — De doce ore in cursulu anului acestui scolasticu s'au marturisitu si cumunicatu toti scolarii de legea nostra.

11) Feriele scolastice.

Conformu normativelor feriele cele mari durêza de la 1-a Iuliu pana la 31 Augustu s. n.; cele din cursulu anului scol., pe langa

*) Vocile, ce se-redica spre a popularizã introducerea musicii vocali in locu in melodici s'eu psaltichiei prin bisericile nôstre, devinu totu mai dese. Ne rezervâmu a vorbi cu alta ocaziune pana unde se-pôte recomandã si e practicabile introducerea musicii vocali in ritulu nostru; acun ne marginim a esprime: Ca nu totu ce e nou e si bunu, si nu totu ce e vechiu e si reu.

duminece si serbatoriele imperatesci, se-tienu, Mercurca si Sembata dupa prandia, dioa ajunului de Cratiumu, 5 dile intre semestre, d6e dile la finitul Carnelegiloru, la Pasce din mercurca Patimeloru pana Joue escl. in Sept. luminata; catra acestea 4 dile de recreatiune, fiindu lasate la discretiunea directorului gimnasiale, istu anu 2 s'au facutu cu ocaziunea celoru 2 targuri de preste anu; era in 3-a s'a facutu o excursiune (t6mn'a) in Poiana si in a 4-a s'au serbatu Majales.

12) Pedelulu gimnasiului.

Conformu normativelor, c6a pentru atare servitia pe la instituttele publice sa se-aplice soldati emeritati, avemu de pedelu alu gimnasiului pe Georgiu Barasiu, stragemesteru invalidu emeritatu si decoratu cu un'a medalia de auru pentru bravura si alt'a de argintu, repurtata totu pentru bravura militare.

13) Insemnare

de cartile introduce in Cl. I—VI.

Cl. I.

Gramatica Latina Formaria regularia de G. I. Munteanu;
 Gramatica Romana Formaria de G. I. Munteanu;
 Gramatica Germana Formaria de Schinnagel;
 Cartea Lectura romana de G. I. Munteanu
 Crestomatia Germana de Niceforu;
 Aritmetica si Geometria int. de Moznik;
 Manualu de Geografia dupre Bellinger de G. I. Munteanu
 Essercitia de tradusu de D6nebier.
 Catechismulu bogatu.

Cl. II.

Gramatica Latina Formaria neregularia de G. I. Munteanu;
 Gramatica romana c6a in Cl. I.
 Gramatica germana c6a in Cl. I.
 Cartea Iectura romana c6a in Cl. I.
 Chrestomatia germana c6a in Cl. I.
 Aritmetica si Geometria int. c6a in Cl. I.
 Geografia si Istoria de P6tz (micu)
 Lectura latina de Schinnagel.
 Catechismulu bogatu.

Cl. III.

Gramatica Latina Sintassea de Cipariu ;
 Gramatica romana Sintassea de G. I. Munteanu ;
 Gramatica germanu Sintassea de Schinnagel ;
 Cartea lectura romana cá in Cl. I si II ;
 Cartea lectura germana de Mozart ;
 Aritmetica si Geometria Part. II de Moznik ;
 Corneliu Nepote
 Geografia si Istoria de Pütz (micu)
 Limba Elenica Gram. Curtius.
 Chrestomatia Schenkel.
 Ortodocsa marturisire
 Scientiele Naturali Felöcker, Lüben, Cuntzek.

Cl. IV.

Gramatica latina , Sintassea de Cipariu
 Gramatica romana Sintassea de G. I. Munteanu
 Gramatica Elenica Curtius ;
 Crestomatia elenica de Schenkel ;
 Cartea lectura romana
 Gramatica Germana Sintassea cá in Cl. precedenti ;
 Aritmetica si geometria Moznik Part. II.
 Geografia si Istoria de Pütz (micu)
 Lectura germana Mozart Tom. IV.
 Scientiele naturau Cuntzek
 Lectura latina Caesar de bello gallico si Ovidiu Metamorphoseon
 Lib. seu Tristium Elegiae.
 Ortodocsa marturisire.

Cl. V.

Livius.
 Ovidius Metamorphoseon Lib.
 Elenica Gram. Curtius.
 Lectura Omeru Iliada.
 German'a Maager lectura.
 Din roman'a in german'a Istoria rom. P. I. Papia
 Istoria si geografia Pütz (mare)
 Matematica Moznik (mare)
 Scientiele naturali Leunis
 Istoria bisericesea de Ess. B. Siagu'a

Cl. VI.

Salustius bell. Jugurt.; Virgil. Eclog. si Aeneid.
Cicer. Or. in Catil.
Herodot.
Germana Maager.
Din roman'a in german'a poesiele Boiu
Istoria si geogr. Pütz (mare)
Matematica Moznik (mare)
Scientiele naturali, Leunis
Istori'a bisericésca de Ess. Bar. de Siagun'a.
